

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Кафедра соціальних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

О.М. Котикова

«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»

Тема: «РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ»

Виконавець: Клименко Анастасія Сергіївна

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри
соціальних технологій Петренко Тетяна В'ячеславівна

Нормоконтролер: _____ **Н. Є. Новікова**

Київ 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних

комунікацій Кафедра соціальних

технологій

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Котикова О.М.

«_____» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Клименко Анастасії Сергіївни

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Розвиток творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки»
затверджена наказом ректора від «29» серпня 2022 р.
2. Термін виконання роботи: з 29.08.2022 р. по 28.12.2022 р.
3. Вихідні дані до роботи: літературні джерела з соціальної роботи, психології, соціальної педагогіки, аналіз зарубіжних та вітчизняних підходів до визначення поняття «творчі здібності», методи розвитку творчих здібностей.
4. Зміст пояснювальної записки: вступ, розділ 1 «Теоретичні основи розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки», розділ 2 «Експериментальна перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки», висновки, список використаних джерел, додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстрованого) матеріалу: 3 рисунки, 5 таблиць, 3 додатки, презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді.

6. Календарний план-графік.

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Обрання теми та наукового керівника кваліфікаційної роботи	червень 2022 р.	
2.	Затвердження теми кваліфікаційної роботи	серпень 2022 р.	
3.	Визначення актуальності та стану проблеми, яка досліджується	серпень 2022р.	
4.	Теоретичний аналіз літератури	серпень 2022 р.	
5.	Зібрання необхідних матеріалів та попереднє дослідження	вересень-листопад 2022 р.	
6.	Написання кваліфікаційної роботи	вересень-листопад 2022р.	
7.	Проведення повторного дослідження	жовтень-листопад 2022 р.	
8.	Подання готової кваліфікаційної роботи на розгляд керівнику	жовтень 2022 р.	
9.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи, отримання відгуку керівника, рецензії	листопад 2022 р.	
10.	Проходження попереднього захисту	10.11.2022 р.	

11.	Захист кваліфікаційної роботи	22.11.2022 р.	
-----	-------------------------------	---------------	--

7. Дата видачі завдання: « » ____ 2022 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Петренко Т.В.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Клименко А.С.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи: «Розвиток творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки» 80 сторінок, 5 таблиць, 58 використаних джерел, 3 додатки.

ТВОРЧИСТЬ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – професійна підготовка майбутніх соціальних працівників.

Предмет кваліфікаційної роботи – розвиток творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Мета дослідження – обґрунтувати організаційно-педагогічні умови розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників в процесі професійної підготовки.

Гіпотеза – якість професійної освіти майбутніх соціальних працівників покращиться за умови актуалізації творчих здібностей і творчої активності майбутніх соціальних працівників.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати поняття «творчість», «творчі здібності», «творчий потенціал».
2. Визначити концептуальні засади розвитку творчих здібностей в процесі професійної підготовки.
3. Розглянути організаційно-педагогічні умови розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

4. Експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Методи дослідження: для досягнення мети та реалізації визначених завдань використовувалися такі методи наукового дослідження: теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення наукової літератури, класифікація і систематизація теоретичних та емпіричних даних; емпіричні опитування, анкетування, спостереження.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні рівня розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників та його впливу на якість професійної освіти.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів в подальших розробках навчальних планів, а саме: для оновлення програми навчання майбутніх соціальних працівників), зокрема для корекції лекційних та практичних занять в вищих навчальних закладів для покращення якості професійної освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.....	6
1.1. Сутність понять «творчість», «творчі здібності», «творчий потенціал».....	6
1.2. Концептуальні засади розвитку творчих здібностей в процесі професійної підготовки.....	17
1.3. Організаційно-педагогічні умови розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.....	31
РОЗДІЛ 2. Експериментальна перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.....	37
2.1. Зміст та організація експериментальної перевірки.....	37
2.2. Аналіз результатів.....	39
2.3. Рекомендації щодо удосконалення освітньої програми навчання майбутніх соціальних працівників у контексті розвитку творчих здібностей.....	45
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	62
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. Однією з головних умов подолання сучасних проблем в соціальній сфері, що мають місце в Україні, є підготовка спеціалістів соціальної роботи до професійної діяльності. Водночас наша держава в підготовці фахівців соціальної роботи ще не має достатнього напрацьованого досвіду. Пояснити це можна тим, що в Україні почали проводити професійну підготовку таких кадрів лише на початку 90-х років. Вона супроводжувалася значними труднощами, що були зумовлені в першу чергу тим, що практичний досвід роботи в даній галузі та цінних науково-теоретичних розробок щодо найбільш актуальних питань соціальної роботи та підготовки спеціалістів для роботи в соціальній сфері були відсутні.

Задля підготовки спеціалістів соціальної сфери необхідно дотримуватися всіх світових стандартів, що були розроблені для підвищення якості змісту майбутньої професійної діяльності, адже в нашому модернізованому українському суспільстві професія соціального працівника є надзвичайно важливою, вона допомагає створювати та забезпечувати життя, здоров'я та безпеку клієнтів. До того ж справжній фахівець працює на благо створення гуманних та комфортних взаємин між людьми.

Соціальні працівники, як фахівці, справедливо вважаються одними з найбільш відповідальних та перспективних як у світовій, так і у вітчизняній практиці. Професіонали цієї сфери працюють з клієнтами різних груп, виконують великий перелік суспільних функцій, вирішують різні соціальні завдання.

Українське суспільство потребує фахівця соціальної сфери якісно нового типу – це має бути професіонал, громадянин та й просто особистість із загостреним моральним почуттям, яка здатна швидко приймати рішення в умовах світу, що стрімко змінюється.

Сучасний етап розвитку українського суспільства вимагає від соціального працівника не лише використовувати отримані у вищому навчальному закладі знань, умінь та навичок, але й бути завжди готовим до творчого професійного та особистісного саморозвитку.

Соціальна робота, як системна сукупність вимог, що пред'являються до соціального працівника, охоплює комплекс конкретних практичних дій при наданні правової, соціологічної, економічної, психологічної допомоги соціально незахищеним, соціально дезадаптованим верствам населення (інвалідам та їхнім сім'ям, мігрантам, біженцям, людям з відхиленнями у поведінці, жертвам насильства, безробітним, бездомним, жінкам, дітям, молоді, людям похилого віку). Саме звідси виникає необхідність приділяти надзвичайно важливу увагу особистісному й професійному становленню фахівців з соціальної роботи й з'ясувати аспекти розвитку творчих здібностей соціального працівника в процесі професійної підготовки.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – професійна підготовка майбутніх соціальних працівників.

Предмет кваліфікаційної роботи – розвиток творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Мета дослідження – обґрунтувати організаційно-педагогічні умови розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників в процесі професійної підготовки.

Гіпотеза – якість професійної освіти майбутніх соціальних працівників покращиться за умови актуалізації творчих здібностей і творчої активності майбутніх соціальних працівників.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати поняття «творчість», «творчі здібності», «творчий потенціал».
2. Визначити концептуальні засади розвитку творчих здібностей в процесі професійної підготовки.

3. Розглянути організаційно-педагогічні умови розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.
4. Експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Методи дослідження: для досягнення мети та реалізації визначених завдань використовувалися такі методи наукового дослідження: теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення наукової літератури, класифікація і систематизація теоретичних та емпіричних даних; емпіричні опитування, анкетування, спостереження.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні рівня розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників та його впливу на якість професійної освіти.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів в подальших розробках навчальних планів, а саме: для оновлення програми навчання майбутніх соціальних працівників), зокрема для корекції лекційних та практичних занять в вищих навчальних закладів для покращення якості професійної освіти.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, 3 додатків, 5 таблиць. Обсяг роботи – 80 сторінок. Список використаних джерел містить 58 найменувань (викладених на 5 сторінках).

Апробація дослідження була у формі тези на тему «Роль творчого потенціалу в процесі розвитку творчих здібностей на етапі професійної підготовки» на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова та соціальна трансформація сучасного суспільства в умовах євроінтеграції України», яка відбулась 22 листопада 2022 року.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1 Сутність понять «творчість», «творчі здібності», «творчий потенціал».

Динамічність змін сучасного розвитку суспільства у всіх галузях діяльності людини пояснюють постійний зріст потреби у формуванні творчої особистості в ньому, що вирізняється високим рівнем інтелекту, здатністю до креативного підходу у вирішенні проблем та готовністю створювати й засвоювати інновації у будь-яких сферах.

Важливість цього завдання можна вважати беззаперечною і його вирішенням насамперед має займатись система вищої освіти, яка неодмінно підлягає оновленню, а саме: креативні підходи до навчання, нові форми та методи, виховання зрілої впевненої особистості. Тобто всі можливі заходи для найефективнішого впливу на розвиток творчих здібностей студентів, а саме майбутніх соціальних працівників.

Щодо необхідності розроблення питання формування творчої особистості у призмі розвинення її потенціалу та творчих здібностей йдеться у нормативно-правових документах — описана проблема висвітлюється як важливе питання на державному рівні. Дані положення відображають Конституція України, Закони України «Про освіту» [6], «Про вищу освіту» [1], «Про загальну середню освіту» [26], «Про дошкільну освіту» [2], «Про наукову та науково-технічну діяльність» [4], «Про позашкільну освіту» [7], «Про професійно-технічну освіту» [31], «Про науково-технічну інформацію» [8] і численні підзаконні нормативні акти. Нормативно-правова база засновується на положенні, що українська державність, громадянське та

правове суспільство будуть розвиватися поступально лише в разі проведення активної діяльності у всіх сферах життєдіяльності, що формується під час навчання, виховання творчої особистості, а також при реалізації нею цих розвинутих здібностей.

Тому в умовах сучасного суспільства одним із основних завдань вищої школи стає розвиток творчих здібностей особистості під час її підготовки до професійної діяльності. Реалізацію цього розвитку ускладнюють розбіжності в наукових поглядах на його процес та механізми, а також на його актуалізацію.

Як форма людської діяльності, творчість вже здавна цікавить дослідників. Проте, не беручи до уваги давній розвиток проблеми творчості, єдиного узагальненого погляду на неї досі немає — поняття творчості багатокомплексне та завжди супроводжується суперечностями. Через це даний феномен необхідно вивчати й далі.

Задля більш повного розуміння поглядів на власне природу творчості важливим є врахування еволюції змісту даного поняття. Проблему творчості здавна вивчали в складі філософських досліджень та по-різному інтерпретували різноманітні дослідники. В кожную історичну епоху існувало власне бачення творчості та творчої особистості, що базувалося на накопичених в процесі досліджень знань щодо цього феномену. Це було зумовлене певними історичними закономірностями, а також соціально-економічним, культурним і науковим розвитком людства. Природу генерації нових ідей та знань шляхом створення алгоритму логічних узагальнень вивчав Аристотель, він вважав головною умовою цієї діяльності – дедукцію. [13]

До таких поглядів філософа та його послідовників Ф.Бекон ставився критично, за його думкою, найефективнішим методом пізнання, вивчення та виникнення нових ідей є індукція. [17]

Однодумець та сучасник Ф.Бекона, Р.Декарт, вбачав у дослідницькій та творчій діяльності насамперед знаходження нового, а не покращення та доповнення існуючого. [26]

Від епохи Античності і до Просвітництва про зміст творчості уявлення базувалися на тому, що ідеї бувають вроджені, а дар творчості має божественне походження і ним наділяються тільки обрані люди. За часів Просвітництва визначенням поняття «творчості» науковці і суспільство зацікавилися ще більше, що призвело до більш осмисленого дослідження даного феномену. Першу спробу засумніватися в перевагах божественної природи обдарованих особистостей над вихованням в ці часи зробив Джон Локк. На його ідеях ґрунтувалися подальші педагогічні дослідження методів виховання та навчання, що були спрямовані на формування геніальної особистості в XVIII – XIX ст. Епоха Романтизму ознаменувалася розширенням досліджень творчості, розвитком культу мистецтва, природи та поваги до творчої індивідуальності.

На межі XIX – XX століть економічні відносини та розвиток суспільства почали вимагати все більшого накопичення наукових знань про методи виявлення та розвитку творчих особистостей.

В кінці XIX століття Ф. Гальтон, Т.Симон, А. Біне, Ч. Спірмен, Д. Векслер, Д. Гілфорд, Л. Термен, Р. Кеттелл проводили дослідження інтелекту людини та заклали наукові положення теоретико-методологічних основ творчості. У 50-х роках XX століття проблема творчості набула особливого значення в наукових дослідженнях, коли англійський психолог Д.Гілфорд у структурі інтелекту виділив дивергентні здібності. Творчість стали досліджувати представники гештальтпсихології та Вюрцбюрської школи. [25]

У другій половині XX століття спостерігаються активні наукові пошуки у питанні виявлення складних та суперечливих елементів творчого процесу. На базі цього розроблюються технології стимулювання творчого пошуку, а також розвитку творчих якостей, створення творчих стратегій вирішення

різноманітних проблем. Це спостерігається у відповідь на потребу суспільства у формуванні творчої особистості та інтеграції творчості у різноманітні сфери людської діяльності. Накопичені експериментальні, теоретичні та практичні матеріали під час наукових досліджень в галузі творчості призвели до заснування евристики, методологічної дисципліни, та створенню психології творчості як спеціального розділу психології.

Еволюціонування психолого-педагогічного вивчення творчості породила на світ різноманітні ідеї та відповідні наукові напрями щодо питання творчої діяльності особистості:

- когнітивні теорії творчості Е. Боно, Д. Гілфорда, Я. Пономарьова освітлюються творчість у симбіозі з пізнавальними процесами, взаємозв'язку з рівнем інтелекту, творчим мисленням; психоаналітична теорія творчості З. Фрейда вивчає творчість в якості результату сублимації, трансформації сексуальної енергії; [52]
- інвестиційна теорія креативності Р. Стернберга описує творчість як поняття багатоаспектне, що для своєї реалізації потребує наявності мотивації, певних особистісних якостей, відповідних умов середовища;
- особистісно-орієнтована (гуманістична) теорія творчості А. Маслоу обґрунтовує мотиваційні, емоційні грані творчості, а також її зв'язок з особистісною самоактуалізацією; [37]
- компенсаційна теорія А. Адлера: творчість — спосіб компенсації власних недоліків; [9]
- асоціативна теорія творчості С. Медніка: творчість — здатність переборювати стереотипи в широті поля асоціацій; [58]
- стратегіальна теорія творчості В.Моляко описує творчість з позицій детермінації та організації процесів творчого мислення стратегіями (комбінування, випадкових підстановок, аналогізування, універсальною стратегією, реконструктивних дій) та їх втілення тактиками (вміннями та навичками творчої діяльності); [38]

- теорія розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера: творчі здібності мають всі, варто направити мотивацію на творчість та засвоїти алгоритм вирішення творчих задач (технологію творчої праці); [10]
- філософські теорії творчості І. Бєскової [18], О. Лук [36], Б. Сорокіна [48], В. А.Шумиліна [55] висвітлюють творчість як результат поетапного мислення у поєднанні з інтуїцією.

Творчість є багатограним процесом, що відповідає за зародження нового й виникнення новітньої думки, почуття й образу, які пізніше перетворюються в регулятор творчих дій. Водночас творчість можна визначити як здатність людини розвивати з наявних даних дійсності на базі пізнання основ й закономірностей об'єктивного світу вже нову реальність, яка задовольнятиме різні потреби суспільства та особистості. В цьому випадку кожна людина і загалом суспільство є суб'єктами творчої діяльності. Як вважає академік В. Вернадський, людство перейшло від біосфери до ноосфери («ноос» з грец. — «розум») завдячуючи своїй плідній праці та думці, що була породжена творчим поривом.

Творчість особистості – це складне й багатограниє явище, яке викликає безліч суперечок й охоплює значну кількість сфер життєдіяльності. Навіть людина, яка занурена у рутинну роботу в знайомій сфері може знайти щось нове й з креативом підійти до розв'язання задачі – в такому випадку її механізм творчості працював за законом саморуху. Інакше ж буде розвиватись хід думок, якщо людина знайома з механізмом творчості й має уявлення щодо його складу, властивостей і може його розвивати або вміло випробувувати.

Наразі одним з найбільш загальних понять в педагогіці й психології є поняття «здібність». С.Л. Рубінштейн розкривав здібності як складне системне утворення, що включає в себе перелік даних, без яких людина не була б здатна до певної діяльності, й властивостей, котрі продукуються тільки в процесі діяльності, що організована певним чином. [46]

Можемо зробити висновок, що чим розвиненішою є здібності людини, тим легшою буде для неї певна діяльність. Здібній особистості будь-яка справа даватиметься легше, тоді як решта буде гнатись за надуманими успіхами безрезультатно.

Наукові дослідження сучасності наполягають, що творчі здібності можливо не лише розвивати, а й формувати. Сучасна вища освіта вимагає від студентів творчості, але часто студенти, не розуміючи чого від них потребують, вдаються до імітування творчості та підробок. Тому важливо не вимагати одразу результатів, а краще формувати їх в процесі, поступово навчати. [53]

Неможливо реалізувати принципи формування творчих здібностей студентів у процесі професійної підготовки, не враховуючи опрацювання на практиці наукових матеріалів – як вітчизняних, так і зарубіжних, – насамперед, психолого-педагогічних досліджень щодо механізму творчості. Перш за все варто брати до уваги наступні психолого-педагогічні передумови:

- теорію асоціативності засвоєння знань (С. Рубінштейн, Ю. Самарін);[46]
- теорію узагальнення та форм способів пізнання (Д. Ельконін, В. Давидов);
- теорію поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Тамаріна);
- вчення про закономірності розумового розвитку особистостей і формування у них творчих здібностей, педагогічне керівництво цим процесом (Л. Виготський, А. Громцева, З. Калмикова, Г. Костюк, В. Сухомлинський).

Також опиратися можна на праці вчених-психологів: «про пізнання як результат набутого досвіду» (А. Бодальов); «про продуктивне мислення як основу навчання» (З. Калмикова); «характеристики вікової та педагогічної психології» (Г. Абрамова, Ф. Нащенко, Я. Коломинський, О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук).

«Творчі здібності — це індивідуальні здібності психічної та фізичної сфер, котрі зумовлюють успішне виконання творчих завдань у різних видах діяльності». (Н. Є. Лазарєв)

За думкою більшості авторів, здатність до творчості притаманна усім людям без винятку, проте це характерно саме для дитинства, і з плином часу вона частіше за все зникає. «Чим молодшою є людина, тим вона універсальніша у своїх можливостях. Вона ще нічого не може і може все». (А. Мелік - Пашаєв).

«Раніше творчі здібності вважали чимось винятковим, долею обраних натур. Така позиція рівносильна визнанню, що для творчих осіб повинні бути якісь особливі психологічні закони. Насправді задатки творчих здібностей властиві будь-якій людині, будь-якій нормальній дитині. Потрібно лише зуміти розкрити їх і розвивати. Існує нескінченний «континуум талановитості» - від видатних і яскравих талантів до скромних і малопомітних. Але суть творчого процесу однакова для всіх. Різниця - лише в конкретному матеріалі творчості, масштабах досягнень і їх суспільної значущості. Для вивчення творчості зовсім не обов'язково досліджувати лише геніальних людей. Елементи творчості виявляються в рішенні повсякденних життєвих задач, їх можна спостерігати в «звичайному» розумовому процесі». (Лук., 1976). [36]

Згідно А. Маслоу, творчу спрямованість мають всі, але вона втрачається більшістю людей через вплив середовища. [37]

Дані погляди вчених ми розділяємо та погоджуємося: від народження всі діти мають задатки, потрібні для формування та розвитку творчих здібностей. Те, наскільки успішно вони будуть реалізовані, залежить від освіти та виховання, а саме — направлення, мотивування учнів до творчої діяльності задля оптимально гармонійного розвитку особистості.

Тому певну зацікавленість викликають роздуми науковців з приводу умов засвоєння інформації студентами в процесі професійної підготовки та

ефективного вирішення поставлених завдань, психологічних основ навчання й розвитку особистості. Вважається, що як навчання, так і виховання разом складають, по суті, керівництво з індивідуального становлення особистості, а сам розвиток людини реалізується через цілеспрямоване й організоване навчання.

Різні автори мають свій погляд на трактування терміну «творчі здібності», що обумовлені їх підходами до пояснення природи цього феномену.

Кожен підхід умовно можна розділити на наступні чотири групи: вивчення продуктів, результатів творчої діяльності; вивчення впливу зовнішніх факторів та умов, в першу чергу, соціальних; вивчення творчого процесу; дослідження особистості творця: зв'язок творчої продуктивності від загального інтелекту людини; творчість в якості важливої характеристики самоактуалізації. [56]

Не можна звести проблему розвинення творчих здібностей особистості до визначення конкретних завдань, краще її розглядати саме у площині «особистість – соціальне оточення». Зважаючи на це, вважаємо необхідним проаналізувати соціальну ситуацію розвитку – місця особистості в сфері соціальних відносин. Система соціальних взаємозв'язків трансформується в ситуацію розвитку лише в тоді, коли її вимоги актуальні саме для певної особистості. Адже соціальна ситуація загального розвитку вчиняє вплив на розвиток як творчих здібностей, так і ціннісних орієнтацій, конкретних знань, умінь та навичок.

Природа здібностей вченими пояснюється з огляду діяльнісного, функціонально-генетичного й суб'єктивного підходів. Представниками діяльнісного підходу (Л. Виготським, С. Рубінштейном, Б. Тепловим та іншими) здібності розглядаються як властивості або особливості людини, які зумовлюють успішне виконання діяльності.

Представниками функціонально-генетичного підходу (Є. Ільїним, Б. Русаловим та іншими) вони розглядаються з точки зору функціональних систем, а сам генезис здібностей – з точки зору спадковості.

Суб'єктний підхід (С. Науменко, Т. Артем'єва, М. Холодна, В. Москвіна тощо) — творчі здібності являють собою не ізольовану, відносно самостійну якість людини, а істотно необхідну складову її життєдіяльності.

В таких умовах якісні відмінності стають наслідком конкретної якості життєдіяльності людини від життєвих орієнтирів і цінностей до вирішення практичних завдань (соціальних, навчальних та інших).

При аналізі основних підходів до трактування природи та детермінації творчих здібностей можна виокремити, що Р. Стернбергом і Є. Григоренко виділяється сім підходів: комерційний, містичний, психоаналітичний, психометричний, соціально-особистісний, пізнавальний, інтегральний. Окрім них, у вивченні природи та детермінації (В. М. Бехтерев, Г. Гутман, Я. Парандовський, В. М. Вільчек); психологічні теорії природи творчості (Т. Рібо, А. Адлер, З. Фрейд, Е. Кріс, С. Арієті, Л. Кубі, А. Ротенберг Р. Мей тощо) [52]; гештальтиський (М. Вертгеймер та ін.); гуманістичний (А. Маслоу, Ш. Бюллер, Дж. Олпорт, Н. Роджерс, К. Роджерс, Е. Фромм). [37]

Дослідники всього світу жваво цікавляться питаннями пошуку способів формування творчих здібностей. До найпоширеніших відносяться тренінги на розвиток інтелекту та емоційно-особистісної сфери, різноманітні методики розвитку творчого та критичного мислення. Окрім того, ступінь розвитку творчих здібностей в групі підлітків можна суттєво підвищити завдяки застосуванню програми корекційно-розвивальних занять, які передбачають всебічне формування дивергентного та конвергентного мислення.

Вивчаючи поняття творчого потенціалу соціального працівника виходимо з визнання реального існування творчого потенціалу людини і як явища, і як поняття. Відомо, що поняття потенційності (від лат. *potentia* – здібність, міць, сила, дієвість) — це тенденція, притаманна життєвій

субстанції, що за оптимальних умов досягає своєї мети. Тобто потенція – це можливість, внутрішня сила, здатність діяти в структурі дійсності. [35]

Термін «потенціал» почав використовуватися в 90-х роках ХХІ століття. За етимологічним значенням це «сила, потужність, приховані можливості». Широке трактування смислового поняття «потенціал» — це його розгляд в якості «джерела можливостей, засобів, запасу, які можуть бути приведені в дію, використанні для вирішення будь-якого завдання або досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі». В загальному вигляді під потенціалом розуміються наявні можливості (ресурси, здібності), які потребують розкриття та втілення в різних видах діяльності людини. Потенціал розглядають у двох напрямках: аналізуванні стану та тенденцій ресурсів (і актуальних, і потенційних); створення умов та засобів, що будуть сприяти їх розкриттю та використанню.

Творчий потенціал — це рушійна сила та джерело розвитку особистості. В працях Б. Ананьєва, В. Асєєва, С. Варламова, А. Матюшкіна, М. Муканова, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, С. Степанова, Р. Ткача, Д. Узнадзе та інших його висвітлено на рівні дослідження потенційних та актуальних характеристик особистості. Головною ідеєю в працях зазначених вчених полягає є те, що творчий потенціал пояснюється в якості категорійної форми творчої активності людини. Динаміка та розвиток творчої активності – це діалектичний процес переходу потенційного та інтелектуального функціонування творчої активності в актуальне, певного плану продуктивної діяльності, її програми на основі ретроспекції та моделювання перспектив. [11]

Творчість — це цілеспрямована, завзята, напружена праця.

Вона потребує розумової активності, певних інтелектуальних здібностей, емоційних, вольових рис та високої працездатності. Творчість — це вища форма діяльності людини, яка вимагає ерудиції, тривалої підготовки та відповідних здібностей інтелекту. Творчість — основа людського життя,

джерело всіх матеріальних та духовних благ. Це безперервний Рух, що супроводжується підйомами та спадами. Натхнення є кульмінацією, найвищою точкою творчості, для якого притаманні особлива ясність думки, емоційний підйом, відсутність суб'єктивної напруги, переживання. [56]

Творчий потенціал — це динамічна структура особистості, що включає в собі сукупність творчих задатків, а вони в свою чергу проявляються та розвиваються в самій творчій діяльності. Також це сукупність нових психічних утворень особистості на протязі її дозрівання з віком. Потенціал базується на фантазії, уявленні, багатстві інтуїтивних процесів, асоціативних зв'язках, емоційній різноманітності та емпатійних почуттях, що мають місце під час творчої діяльності.

За С. Степановим, творчий потенціал — це психоенергетична напруга, яка виникає між прагненнями, можливостями та умовами реального життя особистості. Його реалізація відбувається у рефлексивно-творчому зусиллі, що спрямоване на досягнення чогось недосяжного раніше, що до цього моменту не було втілене, на прагнення за межі самого себе. Творче зусилля дає людині змогу досягти того, що вона не мала від природи чи під час виховання й освіти. Саме ним і визначається унікальність та життєва стратегія особистості. [49]

Як творчий потенціал, так і творча активність мають тенденцію до самовираження та здобуття відповідних можливостям досягнень.

Мотивація творчої особистості проявляється в прагненні шукати та ризикувати, що базується на бажанні досягнути цілі, перевірити власні творчі можливості.

Виходячи з головних постулатів гуманістичної психології, психології особистості, школи С. Рубінштейна про безмежність можливостей розвитку творчого потенціалу, необхідно розуміти, що сама особистість тільки власним вибором може реалізувати або ж не реалізувати свою творчу унікальність (нарощувати чи зупиняти розвиток творчого потенціалу).

1.2 Концептуальні засади розвитку творчих здібностей в процесі професійної підготовки

Поняття творчих здібностей є багатогранним, що обумовлено наявністю значної кількості різноманітних чинників, визначаючих природу творчих здібностей людини, тому сьогодення потребує більш детального його дослідження. Ряд науковців виділяє, що психофізіологічна основа проявів творчих здібностей складається з біологічних, природних, вроджених, природжених, спадкових, надбаних, соціальних факторів (В. Крутецький, Ю. Гільбух, Н. Лейтес, А. Ковальов, С. Рубінштейн, Б. Теплов, К. Платонов) [46]. Крім вже зазначеного, дослідники визначають чималу кількість факторів, які пояснюють прояви творчих здібностей. Узагальнюючи, всі ці фактори можуть бути об'єднані в наступні три групи.

До першої групи входять вроджені задатки, індивідуальні особливості, які сприяють формуванню творчої особистості. Друга група включає всі види впливу на особистість соціального середовища, а саме — на розвиток і проявлення її творчих здібностей. Тоді ж як третя група – це залежність розвитку креативності(творчих проявів) від характеру і структури діяльності.[29]

Маємо враховувати той факт, що у процесі дослідження питання творчих здібностей ми так чи інакше зустрічаємося з поняттям креативність саме в контексті визначення суті творчих здібностей. Тому ми вважаємо доцільним розглянути зміст цього поняття для глибшого розуміння творчих здібностей.

Поняття креативність як термін (з англ. “creativity” – творчість) з'явилося тільки 80-90-тих роках під впливом зарубіжної психолінгвістичної школи, що вивчала креативність з другої половини ХХ століття (Дж. Гілфорд, П. Торренс, Г. Сельє). Привнесення у вітчизняний науковий світ даного терміна сприяло

відокремленню в окрему галузь дослідження саме особистісного аспекту творчості. [25]

Ми розглядатимемо креативність у більш широкому розумінні, а саме як комплекс властивостей, що має особистість, які сприяють її поринанню у творчий процес. Даний феномен визначається науковцями в якості процесу появи чутливості в адресу певної проблеми, відчуття дефіциту чи нерівнозначності набутих знань, конкретизації проблеми та пошук можливих шляхів її вирішення. Важливо відмітити, що для багатьох дослідників креативність дорівнює творчим здібностям. [29]

Значна кількість дослідників має власну точку зору на визначення якостей та властивостей креативності, при цьому висуває власний комплекс ознак. Однак, всі такі переліки містять в собі, як вважається, основні та фундаментальні ознаки, що виділяються як в процесі мислення, так і в загальній структурі творчої особистості. Єрмолаєва-Томіна визначає наступний перелік ознак творчих здібностей.

Перша ознака креативності відрізняє творчих людей (креативів) від нетворчих (інтелектуалів) і полягає в їх «відкритості досвіду», більшій чутливості до всього нового, нових проблем. На противагу інтелектуалам, що здатні успішно вирішувати вже готові проблеми поставлені кимось, креативи мають здатність бачити і визначати проблеми, а не тільки їх вирішувати. Тобто, інтелектуали вирішують і передбачають ситуації, а креативи самі їх ставлять і вирішують. Можна зробити невеликий висновок, що креативність перш за все визначається наявністю творчої інтелектуальної ініціативи, певним виходом за кордони означених завдань та вимог дійсності.

Друга ознака креативності називається «широтою категоризації» («широтою асоціативного ряду» або «віддаленістю асоціацій»). Особистості, що мають творчий тип мислення більш схильні до ширших узагальнень явищ, що не пов'язані між собою очевидним наочним категоріальним зв'язком. Момент падіння яблука пояснюється не тим, що воно стигле, а гравітаційною

силою. Конвергентне мислення не виходить за рамки однієї категорії. Непов'язаність асоціацій, неочікуване використання предмета, доповнення його новими функціональними чи переносними значеннями – все це відноситься до показників широти категоризації.

Третя ознака визначається як «швидкість» мислення, що характерна широким діапазоном, різноманіттям асоціацій та ідей, які можуть виникнути після навіть незначного стимулу. Творчі здібності людини дозволяють їй включати в предмет безліч різноманітних та несподіваних категорій, зв'язків, число яких і буде визначати побіжність мислення. Здібність прийняти участь у вільній «асоціативній гри» різними елементами ситуації (в найдільш широкому розумінні цього слова) являє собою необхідну фаза, що передує «осяянню». Дж. Гілфордом окремо підкреслюється «експресивна побіжність» в якості чинника креативності найбільш високого рівня. [29]

Четверта ознака – це гнучкість мислення та можливість перескочити з достатньою швидкістю від однієї категорії до іншої, з одного шляху вирішення задачі до іншого.

П'ята ознака – оригінальність мислення, основний зміст якої самостійність, незвичність, кмітливність у процесі прийняття рішень.

Вище перераховані первинні ознаки творчих здібностей тісно переплетені між собою, однак мають власну специфіку та одиниці вимірювання(кількість, швидкість, якість, порівняння, відношення). [21]

Звісно є й інші варіанти розгляду структури творчих здібностей. Досліджуючи дане питання, Лук О. визначив такі складові творчих здібностей:

1. Інтуїція – здатність особистості не оминати випадкові явища й не визначати їх як перешкоду, а розглядати в них вихід, розгадку таємниць природи. Англійські дослідники визначають такий свіжий погляд словом «serendipity», яке придумав письменник XVIII століття Хорас Уолпол. Інтуїція походить не від гостроти зору чи

особливостей сітківки, це якість мислення, так як людина бачить головним чином з допомоги мозку, а не тільки очима.

2. Здібність до скорочення значного ланцюга роздумів і заміни їх єдиною узагальнюючою операцією. В ході мислення є необхідним перехід від однієї ланки в ланцюзі міркувань до іншої в певній послідовності. Інколи саме через це особистість не може охопити всю картину, а зосереджується тільки на конкретних моментах. Внесення нового способу символічного позначення носить творчий характер й потребує нестандартного мислення.
3. Важливою здатністю є вміння відокремити аспекти проблеми — специфічні від не специфічних. Це можна вважати здібністю виробляти узагальнюючі стратегії.
4. Здатність знаходити шлях до вирішення проблеми за допомогою «сторонньої інформації» — лікарем де Боно вона була названа бічним мисленням (він його розглянув аналогічно, як зір). Можливість широко розподіляти увагу збільшує шанси вирішення проблеми. Як вдало зазначив французький психолог Сур'є, задля створення чогось необхідно брати до уваги і «околиці проблеми».
5. Цілісність сприйняття – це здатність помічати та сприймати дійсність в цілому, не розділяючи її. Це відрізняє його від сприйняття інформації подрібненими та незалежними порціями. Також дану здатність виокремив І.П. Павлов у своїй статті «Проба фізіологічного розуміння симптомології істерії», де він виділив художній та розумовий типи вищої нервової діяльності. Однак в процесі творчості необхідно вміти відірватись від логіки під час розгляду фактів, адже в інакшому випадку не вийде побачити проблему з іншого ракурсу й виділити нове серед старого.

6. Кмітливість є однією з найбільш важливих умов продуктивного мислення — це готовність пам'яті в потрібний момент видати необхідну інформацію.
7. Легкість асоціювання й віддаленість понять, які ми можемо асоціювати, що пояснюється «смісловою відстанню».
8. Гнучкість мислення – можливість швидко й з легкістю переключатись з від ланки до ланки, що є далекими за своїм змістовним наповненням. Відсутність цієї властивості також можна назвати інертністю, ригідністю і навіть «застійністю» мислення.
9. Гнучкість інтелекту визначається вчасністю відмови від вже скомпрометованої гіпотези, адже завчасна відмова від гіпотези може призвести до упущеної можливості правильно прийняти рішення, а якщо ж занадто довго притримуватись помилкової гіпотези буде упущено дорогоцінний час.
10. Оцінка, вибір однієї з багатьох альтернатив та її перевірка є важливою здатністю. Оцінні дії повинні проводитись не лише на фініші, але й неодноразово в процесі роботи, вони наштовхують на нові творчі пошуки й відділяють різні стадії та етапи творчого процесу.
11. Ще одна здатність – об'єднання сприйнятих подразників, а також можливість швидко пов'язати нові деталі з колишнім досвідом, без чого сприйнята особистістю інформація не перетвориться в знання й не стане частиною інтелекту.
12. Легкість генерації ідей, при чому не обов'язково, щоб кожна ідея було істинно вірною.
13. Здібність доопрацьовувати матеріал, вдосконалювати для отримання результату початкового задуму.

Отже, можна вважати, що перераховані складові творчих здібностей принципово не відрізняються від звичайних розумових здібностей. [36]

Першим науковцем, який розглянув творчі здібності в призмі дивергентного мислення став Гілфорд. За його думкою, до основних структурних компонентів творчих здібностей відносяться швидкість, гнучкість та оригінальність. [25]

Г. Костюк структурними елементами творчих здібностей виділяв знання, вміння й навички, котрі знаходять втілення в певній діяльності. Л. Виготський та С. Рубінштейн дотримуються думки, що такою складовою є уява. [23]

Певні науковці вважають складовими творчих здібностей інтерес, що проявляється до парадоксів, а також почуття новизни, «гострота» думки, схильність до сумнівів, творча уява. [42]

Для кращого розуміння самої постановки питання щодо творчого потенціалу особистості соціального працівника виділяють декілька факторів: вроджені задатки, зовнішні умови впливу – соціальне середовище та особистісну активність як життєву позицію особистості. Останнім фактором саме і визначається особистість як унікальна цілісна система, що виступає «відкритою можливістю» самоактуалізації, а також володіє потенціалом постійного саморозвитку і самореалізації.

В тому випадку, якщо зусилля людини перевищують її можливості, вона за допомогою своїх зусиль збільшує діапазон власного саморозвитку. Так, людина, може проявити свій творчий потенціал і одночасно його нарощувати. Творчий потенціал, що реалізується у творчих зусиллях, об'єднує можливості людини та її реальне життя в цілісний процес життєтворчості, де кожна мить може стати приводом для створення нових можливостей та їх реалізації.

Є. Варламова та С. Степанов пропонують задля визначення коефіцієнта розвитку творчого потенціалу людини (бо творчого безсилля) наступну умовну формулу : $ДТП = КТП - ВТП = 3 - М$, де ДТП – це динаміка розвитку творчого потенціалу, КТП – кінцевий творчий потенціал, ВТП – вихідний творчий потенціал, 3 – величина зусиль людини, М – рівень актуальних

можливостей особистості. Так, умовна величина творчого потенціалу буде позитивною, коли зусилля людини вище її можливостей (є рефлексивно-творчими), і негативна, коли ці зусилля менші за можливості. Від'ємна величина динаміки творчого потенціалу ілюструє творче безсилля особистості. [22]

Розкриття творчого потенціалу соціального працівника, його творча самореалізація в трудовій діяльності — важливий показник зростання її професіоналізму.

Зараз психологічна практика накопичила величезний арсенал методів розвитку творчості. Частина з них пов'язана з підвищенням рефлексивної культури, інша — із викликанням особливого психічного стану творчої активності — натхнення, третя — із використанням методів активізації пошуку ідей, розвитком і вдосконаленням внутрішніх спонукальних причин активізації творчої діяльності. Одним з методів дослідження творчого потенціалу соціального працівника є складання портретів особистостей фахівців. Вони допомагають оцінити розвиток творчих якостей людини. Безумовно, вихідними параметрами мають бути ті, які цілісно віддзеркалюють особистість, тобто всі три головні блоки, що характеризують зміст її основних сторін: спрямованість (систему стосунків з навколишнім світом, яка виражається мотивами поведінки, потребами, почуттями, інтересами особистості); можливості (психологічні передумови успішності професійної діяльності особистості, проявом яких є здібності); психологічні особливості поведінки (стиль) — визначають темперамент та характер. [40]

Спрямованість — це система ставлення особистості до оточуючої її дійсності, яка складається зі стосунків з людьми (членами колективу), ставлення до праці та її продуктів, результатів, ставлення по відношенню до самого себе. Відповідно виокремлюють спрямованість на взаємодію, ділову спрямованість на завдання та особистісну спрямованість, яка включає наступні параметри: якості, що ілюструють ставлення людини до роботи:

працелюбність, творче відношення; якості, що описують загальний стиль поведінки та діяльності людини: енергійність, самостійність, активність, авторитетність; знання: загальна культура, загальний рівень (кругозір), спеціальні знання в сфері трудової діяльності, знання завдань організації та її планів; комбінаторно-прогностичний тип мислення (темп, гнучкість, варіативність, інтуїтивність, прогностичність, логічність); професійні уміння: розв'язування завдань, робота з літературою, генерування ідей, планування роботи; адміністративно-організаторські уміння: створювання трудової атмосфери, керування людьми, захист ідей, переконування, праця з колективом, здатність брати на себе відповідальність; якості, що показують ставлення до інших людей: вихованість, об'єктивність, чесність; якості, що показуються ставлення людини до самої себе: самодостатність, впевненість, скромність, самовдосконалення.

Підчас складання портрету особистості спеціаліста варто враховувати наступні соціально-психологічні параметри: конструктивні здібності (особисті якості, які забезпечують успіх при змінненні навколишньої дійсності, в розвитку особистості та всього суспільства), до них відносять оперативно-виконавські (забезпечують точні, енергійні, швидкі дії при практичній реалізації задумів) та гностичні або пізнавальні, і інтерсоціальні (успішне налагодження контактів, взаємодія з людьми, спільних дій) — це організаторські й комунікативні уміння.[34]

Дві дані групи здібностей взаємопов'язані та розділяються лише умовно. До показників рівня розвитку відносяться: оригінальність виконання різноманітних типів робіт; позитивні результати діяльності; швидкість оволодіння новими знаннями та навичками; міра подолання несприятливих умов діяльності та труднощів. Крізь призму даних параметрів і вивчаються показники творчої активності людини.

Таким чином, творчий потенціал являє собою передумову для творчого процесу та його результат одночасно. Коли особистість реалізує більше

ресурсів, ніж вона має в певний визначений проміжок життя та при умові, якщо вона ставить перед собою поки що далекі цілі та спрямовує в цьому напрямку свої творчі зусилля задля втілення власних мрій, це помітно підвищує її творчий потенціал. При зворотному процесі, коли спостерігається пасивність та інфантилізм, при яких особистість не розвиває природніх задатків, можливостей, здобутих від середовища (виховання, навчання, освіта), не шукає активно застосування своїх можливостей та вподобань, відбувається збідніння особистості. Така людина з часом стає соціокультурним споживачем, що проявляє творче безсилля.

Саме визначення сутності соціальної роботи каже про те, що цей вид діяльності виставляє до фахівця найвищі вимоги в плані особистісних, професійних та творчих якостей. Соціальний працівник вирішує багато соціальних, педагогічних, психологічних, правових, етичних проблем суспільства та окремої людини; він не допускає розвиток негативних суспільних тенденцій, сприяє покращенню психічного та фізичного здоров'я людини, зростанню якості її життя, розвитку її можливостей самореалізації. Творчий потенціал являє собою адаптаційний рівень трудового потенціалу соцпрацівника, який знаходиться в залежності з активністю та саморозвитком ресурсів та можливостей фахівця в конкретній сфері діяльності. [39]

Так як творчі можливості для кожного окремого виду діяльності істотно розрізняються, говорити можна про найрізноманітніші типи та рівні творчого потенціалу соціальних працівників. До того ж, ступінь реалізації такого потенціалу залежить від умов, об'єктивних та суб'єктивних чинників, кадрової політики, практики управління персоналом і багатьох інших чинників. Творча діяльність спеціаліста – це результат створення нових матеріальних та духовних цінностей.

В. Моляко, сучасний український психолог, запропонував створену ним концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу.

Науковець визначає творчий потенціал в якості інтегративної властивості особистості, яка характеризує міру можливостей вести творчу діяльність, готовності та здатності до творчої самореалізації й саморозвитку. Система творчого потенціалу є абсолютно прихованою від зовнішнього спостереження; до того ж, і носій творчого потенціалу в деяких випадках мало чи зовсім не знає про власні творчі можливості. В. Моляко представляє загальну структуру творчого потенціалу з наступними складовими: задатки, нахили, що виявляються під час надання чомусь переваг; інтереси, а також їх спрямованість та частота; допитливість, прагнення до створення нового; швидкість засвоєння нової інформації; ознаки загального інтелекту; цілеспрямованість, працелюбність, наполегливість; порівняно швидке й якісне оволодіння уміннями, майстерністю, навичками, виконанням певних дій; здібності до реалізації своїх стратегій та тактик задля вирішення різних проблем, завдань або для пошуку виходу зі складних, подекуди нестандартних, екстремальних, ситуацій.

Структурно В. Моляко описує творчий потенціал в якості сукупності емоційно-вольового, інструментального, мотиваційно-ціннісного компонентів і динамічної характеристики.

Відповідно інструментальний потенціал — це прояви, ознаки загального інтелекту, системність оцінки, трансформації отриманої інформації; здатність оперувати методами пошуку антиподів, аналогів, комбінаторних дій під час розробки, розв'язування певного творчого завдання й при реалізації задля досягнення мети наявних часових енергоінформаційних ресурсів.[38]

Емоційно-вольовий потенціал — інтенсивність і забарвленість емоційного супроводження певних процесів, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання; наполегливість людини, її цілеспрямованість під час діяльності на кожному етапі процесу розв'язування творчого завдання.

Мотиваційно-ціннісний компонент — це інтереси, їх направленість, частота та систематичність проявів; схильність людини до пошуку та розв'язання проблем, що виникають, бажання створювати нове.

Динамічні характеристики — швидкість засвоєння нової інформації, а також швидкість оцінювань і вибору оптимальних шляхів розв'язку задач.

Діяльність соціального працівника може розглядатися як процес вирішення різних практичних завдань, кожне з яких являє собою складний та багатоступінний, при цьому творчий процес. Усі завдання також можна розподілити на три великі категорії: стратегічні, тактичні, оперативні.

Стратегічні завдання — найбільші, розв'язування яких може супроводжуватися значними змінами в особистісному житті клієнтів, а також в їхньому відношенні до праці, навколишніх людей, самого себе. Подібні рішення зазвичай потребують чималих затрат часу.

Стратегічні завдання уточнюються через систему тактичних завдань, послідовне рішення яких має забезпечити досягнення поставлених стратегічних цілей. Перехід від планування діяльності до власне її виконання — перехід від тактичних завдань до оперативних, тобто тих, що треба вирішувати миттєво, за найактивнішою участю клієнта. На цьому етапі можуть виникнути різні труднощі, несподіванки, до яких спеціаліст має бути завжди готовим. Психологічна готовність соціального працівника до цих складнощів є найважливішою його професійною якістю, що є результатом цілеспрямованого та наполегливого самовиховання. [43]

Розглядаючи творчий потенціал, як той, що дозволяє розкрити сукупність умінь, визначальну оригінальність та результативність професійної діяльності працівника соціальної сфери; об'єм навичок з вирішення творчих завдань; сукупність особових якостей та властивостей; напрям професійного саморозвитку; здатність створювати складні типи взаємодії з людьми, що потребують соціальної допомоги, в його складі О. Варламова, В. Гладких, С.

Жданов, О. Холостова, Р. Ткач виділяють його когнітивний, мотиваційний, операційний, емоційний, креативний, оцінний елементи.

Мотиваційний елемент освітлює комплекс мотивів, що спонукають соціального працівника до застосування творчості під час професійної діяльності, а також такі його показники, як прагнення до досягнень та творчого самовираження.

Когнітивний елемент — ілюструє рівень володіння соціального працівника деякими знаннями та уявленнями щодо творчості в професійній сфері. Його показники: професійні знання (загальні та спеціальні); уявлення щодо професійно-детермінованих видів творчості.

Операційний елемент — ілюструє практичну підготовленість й адаптацію соціального працівника стосовно виконання головних способів, засобів, видів реалізації професійних обов'язків із використанням творчості. До його показників відносяться: вміння користуватися нестандартними методами соціологічного дослідження; здатність впроваджувати нові моделі та технології професійної поведінки.

Креативний елемент — відображає форму ініціативного, активного, продуктивного та творчого виконання робочих завдань. Показники: можливість обходитися від стереотипів, чуттєвість до проблем людей.

Емоційний елемент — до нього входить окремий клас суб'єктивних психологічних станів, що спонукають фахівця до проявів творчості. Показники емоційного елемента: емоційний інтелект, інтенсивність пережиття емоцій.

Оцінний елемент — демонструє готовність соціального працівника проводити самоаналіз, об'єктивно оцінювати власний творчий потенціал, продуктивність інноваційно-професійної діяльності. До його показників відносяться уміння аналізувати і самоаналізувати, критично ставитися до себе та власних вчинків.[45]

Творчий потенціал - адаптаційний рівень трудового потенціалу соціального працівника, що є пов'язаним з активністю та саморозвитком його ресурсів, можливостей в конкретній діяльності. До складу творчого потенціалу включені креативні, інноваційні, евристичні, адаптивні здібності, знання, уміння, навички, які знаходять реалізацію під час професійної діяльності. Структура творчого потенціалу соціального працівника включає різновиди потенціалу, до яких входять: кваліфікаційний, психофізіологічний, креативний, інтелектуальний, комунікативний, ціннісно-мотиваційний, особистісний. Кожен потенціал має власні, притаманні йому характеристики, особливості, приклади й елементи прояву.

Діяльність спеціаліста включає вирішення різноманітних практичних завдань, це непростий, багатоскладовий та творчий процес. Всі практичні завдання соціальних працівників поділяються на наступні три групи: стратегічні, тактичні та оперативні. Кожному виду відповідають конкретні характеристики й особливості. Найважливішою професійною якістю професіонала цієї сфери є психологічна готовність до різноманітних труднощів та несподіванок. А це являється результатом цілеспрямованого та наполегливого самовиховання.

Професія соціального працівника направлена на соціальну сферу, і через це обов'язковою вимогою до тих, хто обирає цей лан, є соціальна спрямованість особистості, наявність потрібних соціальних якостей як доброзичливість, гуманізм, справедливість, врівноваженість, відповідальність, готовність стати на захист клієнта, допомоги та підтримати.

Соціальний працівник не отримує честь та гідність одночасно при здобуванні професії чи при отриманні службового посвідчення. Вони формуються під час його постійної трудової діяльності, невинної роботи над власними професійними та морально-етичними якостями, а також підвищуються прямопропорційно до професійного та етичного самовдосконалення. Також ці чесноти закономірно пов'язані з професійним

визнанням фахівця, оцінкою його суспільством, державою, клієнтами та колегами. Соціальна корисність професійної діяльності соціального працівника є об'єктивною основою оцінки фахівця.

Творче виконання соціальним працівником його професійних обов'язків, постійне професійне і духовно-етичне вдосконалення - обов'язок соціального працівника по відношенню до самого себе.

Всі ці концептуальні засади мають важливе значення для нашого дослідження. Процес становлення та включення розвитку творчих здібностей у систему освіти стає цінним інноваційним процесом, зважаючи на постійний розвиток суспільства в загальному та оновлення потреб людства. Майбутні соціальні працівники під час професійної підготовки крім здобуття теоретичних знань та практичних навичок матимуть можливість розвиватись як особистість, укріплювати становлення креативного мислення та мати потенціал ставати кращими професіоналами з власними думками щодо розв'язання проблемних ситуацій та допомоги незахищеним верствам населення.[51]

Звісно подібні зміни в освітній програмі можуть розглядатись як потенціальна інноваційність, проте й сама концепція соціальної роботи є новаторською для України, так само як і професія соціального працівника. Тому проблема підготовки фахівців цього профілю потребує інноваційного підходу до організації навчання студентів у вищих навчальних закладах. На думку Н. Кривоконь, головним у технології підготовки соціальних працівників є принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, суть якого полягає в першочерговій орієнтації навчання на оволодіння вміннями і навичками практичної діяльності в соціальних службах. Тому перед викладачами вищого навчального закладу поставлені завдання: формувати у студентів цього профілю соціологічне мислення, забезпечувати їх фундаментальною теоретичною і широкою методичною підготовкою з різних напрямків соціальної допомоги, проводити спеціальну підготовку майбутніх

фахівців до виконання ними професійних функцій. А це стимулює процес переходу від репродуктивного засвоєння студентом комплексу знань до підготовки фахівця шляхом використання інноваційних педагогічних технологій, які забезпечать підготовку компетентних фахівців. Проблема модернізації освітньої системи є визначальною в менеджменті ВНЗ. Тому особливого значення набуває вдосконалення підготовки фахівців на основі впровадження інноваційних технологій навчання та розвитку творчих здібностей, щоб майбутній фахівець умів адаптуватися до мінливих умов діяльності, самостійно засвоювати нові знання, самостійно приймати рішення і відповідати за його результати в непередбачуваних ситуаціях.

1.3. Організаційно-педагогічні умови розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки

Педагогіка використовує різні підходи щодо визначення змісту терміну «педагогічні умови». А. Багдуєва вважає, що педагогічні умови – обставини навчання та виховання, що являють собою результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів та організаційних форм навчання задля досягнення дидактичних цілей.

Вчений О. Бражнич зазначає, що педагогічні умови — це сукупність можливостей змісту, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей ведення педагогічного процесу, яка дозволяє успішно досягати поставленої мети. [21]

В. Андрєєв вважає, що «педагогічні умови – це результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання та досягнення цілей». (В., 1981) [12]

А. Алексюком, А. Аюрзанайном, П. Підкасистим педагогічні умови розглядаються як чинники, які здійснюють вплив на процес досягнення цілі. Дослідники поділяють їх на наступні категорії [41]:

А) зовнішні: позитивні взаємини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат;

Б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо).

«Педагогічні умови повинні відповідати певним вимогам, а саме: мати системний характер; чітко визначену структуру та забезпечувати зв'язки між елементами цієї структури; урахувати особливості професійної підготовки студентів у контексті їхньої готовності до професійної діяльності». [41]

Таким чином, ми бачимо, що поняття «педагогічна умова» за змістом трактується по-різному: одними вченими в нього вкладається сукупність об'єктивних можливостей, форм, а іншими – комплекс чинників, третіми – певні обставини, четвертими – результат і так далі.

Педагогічними умовами вважаються зовнішні обставини, що допомагають забезпечують функціонувати та розвиватися процесу, який вимагає певної організації, упорядкування. Останнє розглядається в якості процесу досягнення визначеності як в зовнішніх, так і у внутрішніх відносинах систем, що необхідна для гарантування стійкості систем у середовищі проживання, яке постійно змінюється.[44]

Організаційно-педагогічними умовами є ті, що залежать від нюансів організації навчально-виховного процесу. Як наголошує Б. Чижевський, організаційно-педагогічні умови віддзеркалюють функціональну залежність суттєвих елементів педагогічного явища від сукупності об'єктів (предметів, їх станів, взаємодії, процесів) у різних проявах [54]. Організаційно-педагогічні умови вдосконалення навчального процесу в закладах педагогічної освіти були класифіковані А. Зубко наступним чином: умови, які забезпечують процес навчання (рівень професійності вчителів; ступінь готовності до

навчання студентів); умови, які забезпечують вдосконалення навчального процесу (навчально-методичне, матеріально-технічне). [33]

На основі вищевикладеного ми сформулювали визначення педагогічних умов. А саме, розглядатимемо їх як сукупність системних, структурованих та міждисциплінарних кон'югаторів елементів змісту, форми, методів і прийомів реалізації та покращення освітньо-виховного процесу, що зумовлені об'єктивними обставинами, спрямованими на досягнення певного означеного результату. Під організаційно-педагогічними умовами в свою чергу можна розуміти той різновид педагогічних умов, який являє собою комплекс взаємопов'язаних умов, які направлені на вдосконалення й забезпечення навчального процесу.

Л. Гаврутенком виділяється комплекс організаційно-педагогічних умов формування професійних вмінь у майбутніх спеціалістів економічного профілю, що сприятимуть готовності та професійному й особистісному зростанню студентів під час навчання у ВНЗ I–II рівнів акредитації:

1. Позитивна мотиваційна сфера має формуватися в студентів до закладення професійних вмінь.

2. Повинні використовуватися міжпредметних зв'язки під час вивчення фахових дисциплін.

3. Процес навчання будується на засадах, використовуються активні методи навчання для розвитку професійних вмінь. [24]

Необхідно також виділити сукупність організаційно-педагогічних умов, необхідних задля професійної підготовки студентів-майбутніх соціальних працівників:

- інноваційні технології у навчально-виховному процесі, які будуть сприяти самореалізації, саморозвитку особистості студента, майбутнього соцпрацівника;

- мотивація студентів як прояв їх активності до пізнання, освоєння та усвідомлення майбутньої професії;

- міждисциплінарні зв'язки — для стимулювання до накопичення багажу професійних знань;

- професійна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери та їх власна самоорганізація навчання в якості стимулу до опанування всіма вагомими аспектами майбутньої спеціальності;

- педагогічна взаємодія як інструмент творчого пошуку задля творчого зростання, інтелектуального розвитку;

- практична складова — одна з умов використання, реалізації набутих знань й отриманих здібностей.

Організаційно-педагогічні умови під час підготовки майбутніх соціальних працівників послугуються розвитку особистості майбутнього фахівця, формують в ньому активну чи пасивну позицію до навчання, орієнтують на взаємодію. Дані умови повинні працювати у відповідній сукупності, системності, щоб вони призвели до вдосконалення та покращення активного педагогічного процесу. Тоді майбутній соціальний працівник буде мобільним, почне приймати конкретні рішення з позитивним конкретним результатом, а також постійно вдосконалювати власний професійний рівень.

Висновки до першого розділу.

Здійснивши теоретичний аналіз понять «творчість», «творчі здібності», «творчий потенціал» ми встановили, що творчість людини є багатограним процесом.

Творчість – це діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей. Це і твори мистецтва, і наукові відкриття та управлінські інновації тощо.

Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості).

Творчі здібності — це індивідуальні здібності психічної та фізичної сфер, котрі зумовлюють успішне виконання творчих завдань у різних сферах життєдіяльності людини. В свою чергу, творчий потенціал являється ключовою умовою розвитку творчих здібностей та займає своє місце в структурі творчих здібностей.

Творчий потенціал — це динамічна структура особистості, що включає в собі сукупність творчих задатків, а вони в свою чергу проявляються та розвиваються в самій творчій діяльності. Також це сукупність нових психічних утворень особистості напротязі її дозрівання з віком. Потенціал базується на фантазії, уявленні, багатстві інтуїтивних процесів, асоціативних зв'язках, емоційній різноманітності та емпатійних почуттях, що мають місце підчас творчої діяльності.

У процесі дослідження питання творчих здібностей ми так чи інакше зустрічаємося з поняттям креативність саме в контексті визначення суті творчих здібностей. Даний феномен визначається науковцями в якості процесу появи чутливості в адресу певної проблеми, відчуття дефіциту чи нерівнозначності набутих знань, конкретизації проблеми та пошук можливих шляхів її вирішення.

Теоретичне обґрунтування основних понять щодо творчих здібностей та їх розвитку дає нам чітке розуміння важливості та потреби нагального оновлення системи освіти задля ефективного становлення студентів як майбутніх соціальних працівників саме у процесі професійної підготовки. Згідно з думками багатьох вчених, розвиваючи творчі здібності, людина розвивається як особистість і полегшує собі ж процес прийняття рішень, пошук інноваційних шляхів вирішення проблем в стресових ситуаціях та формують власне стабільне бачення загальної картини розвитку суспільства. Саме такі результати зростання особистості стають рушійною силою для майбутніх соціальних працівників у процесі прийняття вольових рішень.

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників вимагає розширення не лише професійних навичок та теоретичних знань, а й особистісного розвитку студента. Формування та розвиток творчих здібностей може стати визначальним фактором становлення студента як фахівця в сфері соціальної роботи, адже як ми вже дослідили, саме розвиток творчих здібностей є рушійною силою у самовизначенні особистості.

В цьому важливу роль грають організаційно-педагогічні умови – це той різновид педагогічних умов, який являє собою комплекс взаємопов'язаних умов, які направлені на вдосконалення й забезпечення навчального процесу. Актуалізація творчих здібностей в організаційно-педагогічних умовах може покласти початок формуванню готових до будь-яких викликів особистостей в процесі професійної підготовки.

Дослідники всього світу жваво цікавляться питаннями пошуку способів формування творчих здібностей. До найпоширеніших відносяться тренінги на розвиток інтелекту та емоційно-особистісної сфери, різноманітні методики розвитку творчого та критичного мислення. Окрім того, ступінь розвитку творчих здібностей в групі студентів можна суттєво підвищити завдяки застосуванню програми корекційно-розвивальних занять, які передбачають всебічне формування дивергентного та конвергентного мислення.

РОЗДІЛ 2

Експериментальна перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки

2.1. Зміст та організація експериментальної перевірки

З метою вивчення процесу розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників в процесі професійної підготовки ми провели заявлений експеримент. На цьому етапі було проведено опитування студентів спеціальності 231 «Соціальна робота».

Для визначення рівня розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки ми провели дослідження, проведене на базі Національного авіаційного університету.

Загалом дослідженням було охоплено 48 студентів ФЛСК 3 і 4-ого курсів. Вони були розділені на дві групи: експериментальну та контрольну по 24 особи в кожній.

Експеримент складався з трьох етапів:

Перший етап – констатуючий.

На цьому етапі була проведена діагностика рівня розвитку творчих здібностей претендентів в експериментальній та контрольній групах.

Другий етап – формування.

На даному етапі проводились заняття з розвитку творчих здібностей студентів. Частина студентів не брала участі у формувальному експерименті. Решта студентів, що брали участь у даному етапі склали експериментальну групу.

Третій етап – контроль.

На цій стадії було проведено повторну діагностику рівня сформованості творчих здібностей реципієнтів в експериментальній та контрольній групах, проведено аналіз отриманих результатів.

Для проведення експерименту необхідний експериментальний апарат: критерії, показники, рівні сформованості творчих здібностей, набір відповідних методів(в нашому дослідженні – анкетування).

Таким чином, ми спочатку обґрунтуємо вибір зазначеного діагностичного апарату і виходячи з цього характеризуємо стан актуалізації творчих здібностей реципієнтів.

Рівні сформованості творчих здібностей особистості розкриваються через певні ознаки – показники ступеня прояву творчих здібностей у спілкуванні, діяльності, поведінці тощо. При діагностиці цих ознак ми звернемо увагу на основні заздалегідь визначені критерії та показники творчих здібностей:

- когнітивно-пізнавальні (наявність когнітивних проблем, емоційне залучення людини до діяльності);
- емоційно-вольові (поява позитивних емоцій у процесі діяльності та стійкість інтересу до вирішення творчих завдань);
- мотиваційно-ціннісні (створення ситуацій успіху і самого успіху, цілеспрямованість діяльності, її завершення);
- діяльнісно-творчі (ініціативність у творчості, прояв рівнів творчої активності та наполегливості, ступінь ініціативності дитини).

На основі обраних критеріїв, а також для аналітичної обробки результатів досліджень та пошуку кількісних показників було виділено три рівні розвитку творчих здібностей: низький, середній та високий.

Низький рівень – студент не проявляє ініціативи та самостійності в процесі виконання завдань, втрачає до них інтерес у разі виникнення труднощів і виявляє негативні емоції (розчарування, запізнення); вимагає

поетапного пояснення умов завдання, демонстрації того, як використовувати ту чи іншу готову модель, допомоги доглядача.

Середній рівень – це трохи вищий ступінь самостійності у вирішенні завдання та пошуку способу його виконання. Зазнаючи труднощів у виконанні задачі, студенти виявляють емоцій у вирішенні їх, задають питання для уточнення виконання.

Високий рівень – прояв ініціативи, самостійності, зацікавленості та бажання вирішувати творчі завдання. У разі виникнення ускладнень, студенти не відволікаються, виявляють наполегливість у досягненні результату, що приносить задоволення та гордість за досягнення.

У ході нашого дослідження ми використовували тест Гілфорда для діагностики творчого мислення та креативності. У нашому дослідженні ми розглядаємо такі факти, встановлені в дослідженні Гілфорда:

1. Швидкість (продуктивність) – цей фактор характеризує швидкість творчого мислення і визначається загальною кількістю відповідей.
2. Гнучкість – фактор характеризує гнучкість творчого мислення та здатність швидко перемикатись і визначається кількістю відповідей.
3. Оригінальність – фактор пояснює оригінальність творчого мислення, незвичний підхід до вирішення проблеми й визначається кількістю відповідей.
4. Точність – характеризує гармонію й логіку творчого мислення, вибір адекватного рішення, що відповідає меті. Відзначимо, що тести можна проводити як індивідуально, так і в групі.

2.2. Аналіз результатів

В інструкції, яка подається у довільній формі, ми просимо студентів запропонувати якомога більше різних відповідей на запитання, не стримуючи

свій гумор та фантазію, а також намагались творити, а не тільки думати. Процедура займає приблизно 40 хвилин.

У зв'язку з дистанційною формою навчання дослідження проводилось в онлайн-режимі.

В результаті діагностики ми виявили, що 20% людей знаходились на низькому (репродуктивно-імітаційному) рівні розвитку пізнавальних інтересів.

На середньому (пошуковому та виконавчому) рівні пізнавальних інтересів було 67% учнів.

Ця група характеризувалася більшим ступенем самостійності у вирішенні завдань та пошуку способу їх виконання.

Найменша кількість людей, 13%, були на високому (пошуковому та продуктивному) рівні пізнавальних інтересів.

Показники рівня сформованості творчих здібностей на констатуючому етапі експерименту наведені в таблиці 2.1, а відсоткові результати - у таблиці 2.2:

Таблиця 2.1

Група	Рівні											
	Когнітивно-пізнавальний			Мотиваційно-ціннісний			Емоційно-вольовий			Діяльнісно-творчий		
	Н	С	В	Н	С	В	Н	С	В	Н	С	В
Експериментальна група	8	14	2	6	16	2	6	14	4	4	18	2
Контрольна група	2	18	4	-	14	10	2	14	8	2	16	6

В результаті роботи, проведеної на констатуючому етапі експерименту, було встановлено, що 22% студентів мають низький рівень сформованості пізнавальних інтересів, виходячи з чотирьох критеріїв, визначених на початку експерименту.

65% випробовуваних показали середній рівень. Лише 13% людей мають високий рівень пізнавальних інтересів. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що більшість випробовуваних мають низький та середній рівень пізнавальних інтересів, що свідчить про необхідність їх розвитку.

Таблиця 2.2 - Відсоткове відношення показників рівня сформованості творчих здібностей

Критерії та показники	Рівні		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Когнітивно-пізнавальний			
КГ	9%	75%	16%
ЕГ	33%	58%	9%
Мотиваційно-ціннісний			
КГ	-	58%	42%
ЕГ	25%	66%	9%
Емоційно-вольовий			
КГ	9%	58%	33%
ЕГ	25%	58%	16%
Діяльнісно-творчий			
КГ	9%	66%	25%
ЕГ	16%	75%	9%

Після занять ми повторно діагностували рівень сформованості творчих здібностей у студентів. У контрольній групі (КГ), де проводились традиційні заняття, істотних змін у когнітивній сфері за рівнем розвитку творчих

здібностей не відбулося: кількість осіб із низьким рівнем від 9% (2 людини) до 16% (4 особи); кількість студентів із середнім рівнем залишилась незмінною – 75% (18 осіб); кількість людей з високим рівнем розвитку семантичного показника пізнавальних інтересів знизилась з 16% (4 людини) до 9% (2 особи).

В експериментальній групі (ЕГ), де заняття проводились з елементами коучингу, нейролінгвістики, використанням певних вправ та методик, відбулися суттєві зміни в рівні розвитку пізнавальної сфери творчих здібностей. Низький рівень розвитку творчих здібностей з 33% (8 особи) знизився до 9% (2 людини). Середній рівень знизився з 58% (14 осіб) до 33% (8 осіб), а високий рівень зріс з 9% (2 людини) до 58% (8 осіб).

Порівнюючи результати мотиваційної сфери, можна сказати, що в КГ відбулись не суттєві зміни. Кількість студентів з низьким рівнем змінилась до 9% (2 людини). Середній рівень змінився від 58% (14 осіб) до 66% (16 осіб). Високий рівень теж має певні зміни – з 42% (10 осіб) до 25% (6 осіб).

У рівні розвитку мотиваційної сфери творчих здібностей в ЕГ відбулися суттєві зміни. Низький рівень розвитку творчих здібностей знизився з 25% (6 осіб) до 9% (2 людини). Середній рівень знизився з 66% (16 осіб) до 58% (14 осіб), високий рівень зріс з 9% (2 людини) до 33% (8 осіб).

Порівнюючи результати емоційно-вольової сфери в КГ, істотних змін у рівні розвитку творчих здібностей не відбулось: низький рівень від 9% (2 особи) до 25% (6 осіб); середній - від 58% (14 осіб) до 66% (16 осіб); високий знизився з 33% (8 осіб) до 9% (2 особи).

У ЕГ низький рівень знизився з 25% дітей (6 осіб) до 9% (2 людини); середній рівень - від 58% (14 осіб) до 33% (8 осіб); високий рівень піднявся до 58%.

Порівнюючи результати творчої сфери в КГ, низький рівень змінився з 9% (2 особи) до 41% (10 осіб). Середній рівень від 66% (16 осіб) до 50% (12 осіб). Високий рівень пішов на спад – з 25% (6 осіб) до 9% (дві особи).

У ЕГ низький рівень знизився з 16% (4 особи) до 9% (2 людини). Середній рівень - від 75% (18 осіб) до 33% (8 осіб). Високий рівень зріс з 9% (2 людини) до 66% (16 осіб).

Результати діагностики творчих здібностей на контрольному етапі дослідження представлені в таблиці 2.3.

Таким чином, під час цілеспрямованої роботи більшість претендентів відзначали збільшення творчої активності, розширення та поглиблення творчих здібностей, бажання та здатності вчитися та творити.

Таблиця 2.3

Критерії та показники	Рівні		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Когнітивно-пізнавальний			
КГ	16%	75%	9%
ЕГ	9%	33%	58%
Мотиваційно-ціннісний			
КГ	9%	66%	25%
ЕГ	9%	58%	33%
Емоційно-вольовий			
КГ	25%	66%	9%
ЕГ	9%	33%	58%
Діяльнісно-творчий			
КГ	41%	50%	9%
ЕГ	9%	33%	66%

Ми вирішили провести ще один етап дослідження для перевірки творчого потенціалу студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» до та після проведення тренінгових вправ в процесі навчального процесу в експериментальній групі. Перевірка творчого потенціалу контрольної групи (з традиційною формою навчання) відбувалась на початку та наприкінці процесу дослідження.

Результати дослідження на констатуючому етапі дослідження наведені нижче в **таблиці 2.4**:

Групи	Рівень творчого потенціалу та креативності		
	Низький	Середній	Високий
ЕГ	25% (6 осіб)	50% (12 осіб)	25% (6 осіб)
КГ	25% (6 особи)	66% (16 осіб)	9% (2 особи)

На початку нашого дослідження студентів контрольної групи з низьким рівнем творчого потенціалу та креативності було 25% (6 осіб), з середнім рівнем було 66% (16 осіб) та лише 9% (2 особи) мала високий рівень креативності й потенціалу творчості.

Ситуація у експериментальній групі дещо відрізнялась. Низький рівень спостерігався у 25% (6 осіб), середній рівень мали 50% (12 осіб) й високий рівень мали 25% майбутніх соціальних працівників.

Після занять ми повторно провели й діагностику творчого потенціалу й креативності. Результати контрольної групи не відрізняються кардинально від початкових. Так студентів з низьким рівнем стало більше - 33% (8 осіб), кількість студентів з середнім рівнем зменшилась до 58% (14 осіб), а показник високого рівня творчого потенціалу та креативності залишився незмінним - 9% (2 особи).

Порівняння результатів експериментальної групи дало більш позитивний результат. Лише 9% (2 особи) виявились з низьким рівнем творчого потенціалу, кількість студентів з середнім рівнем зменшилась до 41%

(10 осіб). Що ж до високого показника рівня творчого потенціалу та креативності, то він виріс до 50% (12 осіб).

Всі результати також можна переглянути в **таблиці 2.5** нижче:

Групи	Рівень творчого потенціалу та креативності		
	Низький	Середній	Високий
ЕГ	9% (2 особи)	41% (10 осіб)	50% (12 осіб)
КГ	33% (8 осіб)	58% (14 осіб)	9% (2 особи)

Експеримент дозволяє зробити висновок, що творчі здібності мають свою зону найближчого розвитку і формуються під впливом викладача під час занять з урахуванням тренінгових вправ, пропонованих нашим дослідженням.

Експериментально доведено, що такі елементи творчих здібностей, як прагнення подолати труднощі при виконанні завдань, пошук шляхів вирішення проблем, зосередженість на об'єкті діяльності, ентузіазм, активність, самостійність у застосуванні цієї програми в творчому процесі формуються набагато швидше.

2.3. Рекомендації до удосконалення освітньої програми навчання майбутніх соціальних працівників у контексті розвитку творчих здібностей

Існує кілька систем, які допомагають викладачам ідентифікувати навчальні цілі та методи розвитку мислення студентів. У 1956 році професор Чиказького університету (США) Бенджамін Блум, запропонував багатоступеневу будову інтелектуальної діяльності студентів. Блум виділив шість етапів визначення рівнів розвитку креативності та критичного мислення студентів. [8]

Перший, базовий рівень – це знання, а вищі рівні – це використання, аналіз, узагальнення, оцінка фактів та інформації та їх застосування для вирішення завдань у навчальній діяльності.

Завдання та діяльність студентів слід планувати таким чином, щоб процес навчання був направлений на різні рівні розумової діяльності. Важливо спонукати до формування не тільки мислення, але й розвивати передові навички мислення.

Одним із навчальних прийомів, спрямованих на вдосконалення та розвиток творчих умінь майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки, є метод творчих проектів або метод проектування.

Теорія та практика проектного підходу в освіті виникла наприкінці ХІХ – початку ХХ століття завдяки науковим дослідженням вітчизняних та зарубіжних учених-педагогів.

В минулому цей метод широко використовувався в сільських школах та в дослідно-показових навчальних закладах до 1931 року. Згодом його використання в радянських школах було заборонено.

Сучасна Україна відродила метод творчих проектів, але, на жаль, його розвиток не знайшов значної підтримки з боку вищих навчальних закладів і часто залишається поза увагою. Метод проектування базується на творчій діяльності учнів, орієнтації на вільний вибір ними об'єктів проектування. Під проектним навчанням слід розуміти такий метод навчання, за якого студенти набувають знань і вмінь у процесі планування та виконання самостійних творчих проектних завдань. Навчання проектній діяльності визначається способом взаємодії з навколишнім світом, тобто формуванням проектної культури. Сучасні етапи розвитку освіти передбачають використання нових систем проектне навчання, метою якого є розробка та презентація навчального творчого проекту, який передбачає самостійну розробку студентами проекту від ідеї до її реалізації, наприклад, мультимедійний проект та всі його похідні та стратегії подальшого розвитку. Перш за все, передбачається наявність суб'єктивної чи об'єктивної новизни проекту, яка виконується студентом з певним контролем і консультаціє викладача.

Проектний підхід, як зазначається у працях О.Коберника, М.Ретивих, В.Симоненка, С.Ящука [57], спрямований на формування в студентів ґрунтовної системи, творчо-інтелектуальних та предметних знань і вмінь; передбачає самостійне або під контролем викладача виконання творчих проектів на етапі проектування, захист свого проекту. Основною передумовою цього є розвиток творчих здібностей студентів.

Перевага проектного методу полягає в тому, що студенти під час цієї діяльності більш активно залучаються до самостійної, практичної, планової та систематичної роботи, в них виховується прагнення до пошуку шляхів створення нового або більш якісного вдосконалення існуючого методу, формується уявлення про його майбутнє застосування; розвиваються моральні та трудові якості студента, мотиви вибору професії. При цьому слід особливу увагу приділяти станові інтересу студентів до цього процесу, згасання інтересу сигналізує викладачеві про недоліки в роботі.

Метод проблемного викладу. На розвиток творчих здібностей студентів впливає безліч чинників, а саме такі, як зміст уроку, компетентність викладача, методи і прийоми навчання, уміла організація уроку, і т.д.

При методі проблемного викладу перед студентами висувуються вузлові проблеми і питання. До яких відносять ті, на які студенти не можуть відповісти відразу: для цього у них не вистачає якихось відомостей, певної інформації.

Можуть бути наступні два види проблемного викладу:

1. Висунення окремих проблем, постановка проблемних питань, основна мета яких полягає в організації активної діяльності студентів при засвоєнні нових знань. Викладач ставить перед студентами такі проблеми і питання, які зацікавлюють їх, викликаючи активну розумову діяльність.

2. Висловлюючи зміст теми, викладач демонструє перед студентами самий шлях наукового мислення, примушує студентів стежити за діалектичним рухом думки до істини, робить їх як би співучасниками наукового пошуку.

Дуже важливим є питання про типи проблемних ситуацій. Це питання слід вирішити з урахуванням умов, в яких проводяться заняття. Можна виділити наступні типи проблемних ситуацій.

I-тип. Проблеми, що виникають при поясненні нової теми заняття, а саме новітніх технологій та методів, тощо. При рішенні подібних питань виявляється недостатність раніше засвоєних знань і виникає потреба в нових знаннях, вміннях і навиках.

II-тип. Проблеми, що виникають при виконанні практичних завдань. Проблеми такого типу мають особливо важливу роль. Вони сприяють творчому застосуванню системи наявних знань при виконанні конкретного завдання, розвивають здатність творчо вирішувати трудові задачі. [11]

Проблемні ситуації є одним з важливих засобів формування і розвитку творчих здібностей студентів. Для цього необхідно згадати раніше засвоєні та придбати нові знання та вміння, ліквідувати невідповідність між науковими та практичними знаннями й вміннями. Викладач використовує проблемні ситуації, для розв'язання яких студентам необхідно застосовувати набуті знання та вміння в нових конкретних умовах, або коли студентам треба вибрати з кількох можливих способів вирішення проблеми один оптимальний.

Аналіз проблемної ситуації, використання раніше засвоєних та нових знань (довідкова література) дозволяє студентам успішно розв'язувати проблемні задачі, а отже, розвивати їхні творчі здібності. [32]

Проблемні ситуації під час викладання дисциплін мають бути тісно пов'язані з іншими спецдисциплінами. Тому в програму предмету можуть і повинні використовуватись позапрограмні завдання, наприклад, завдання-головоломки, які є ефективним засобом розвитку творчих здібностей студентів. Такі творчі задачі виступають засобом діагностики і розвитку творчих здібностей студентів.

Таким чином, для розвитку в студентів творчих здібностей викладач повинен максимально активізувати їх розумову діяльність.

Швидкість і якість формування в студентів творчих здібностей багато в чому залежить від розуміння ними як результату своєї діяльності, так і засобів, за допомогою яких цей результат був отриманий.

У формуванні знань і вмінь важливу роль відіграє систематичний контроль за діями і операціями студентів із зазначенням помилок і досягнень. Але успішність пошуку правильних засобів виконання тих чи інших дій залежить не тільки від зовнішнього контролю та оцінки, але й від самоконтролю [47].

Аналіз передового педагогічного досвіду викладання дисциплін свідчить, що багато викладачів, які мають великий педагогічний стаж та досвід роботи у вищих навчальних закладах, пропонують різні методи розвитку творчих здібностей та різні підходи до організації навчальної та трудової діяльності студентів. Сучасна практика професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах свідчить про широке залучення в навчально-виховний процес креативних методів навчання.

Творчі здібності та креативність майбутнього соціального працівника ґрунтується на динамічній взаємодії компонентів:

- ціннісно-мотиваційний (формування мотивації до досягнення успіху),
- когнітивний (розвиток мислення, засвоєння спеціальних знань у певній галузі),
- особистісний (розвиток особистісних якостей, необхідних для актуалізації креативності),
- діяльнісно-рефлексивний (оволодіння креативними вміннями та навичками, креативними техніками професійного та особистісного розвитку).

Також необхідним є врахування зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на формування креативності.

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників особливого значення набувають: співтворча діяльність викладачів та студентів; створення загальної творчої атмосфери у виші, спрямованої на

ініціювання та підтримку творчих прагнень студентів, самореалізацію їх творчих проєктів; проблемно-цільова постановка навчальних завдань у процесі вивчення дисциплін професійного блоку; орієнтація на варіативність, відкритість та складно структурованість усіх навчальних ситуацій.

Серед розроблених методів творчої діяльності найбільш ефективними і відомими в сучасній літературі з питань технічної творчості є: метод «мозкового штурму», метод фокальних об'єктів, тощо.

Метод «мозкового штурму». Автором цього методу є А.Осборн. У ході тривалих спостережень він помітив, що серед творчо працюючих особистостей є дві групи людей. Перша група — це ті, хто генерує ідеї, друга — критично аналізує. Він запропонував штучно створювати такі групи (відповідно — генераторів та експертів), які будуть здійснювати пошук розв'язку певної проблеми.

Цей метод ґрунтується на принципі відділення процесів генерування та оцінки ідей. Психологічно студент не схильний до критики своїх ідей і, остерігаючись оцінки, може стримати їх народження. Для уникнення цього групі студентів, схильних генерувати ідеї, ставлять проблему та створюють необхідні умови. Висловлені ідеї фіксуються для доопрацювання.

Практичний досвід використання «мозкового штурму» виокремив основні прийоми (методи), які сприяють формуванню ідей. Серед цих методів розрізняють такі як аналогія.

Такий прийом, як «мозковий штурм» повинен:

- активізувати мислення студентів;
- привернути увагу всіх студентів групи до проблеми, поставленої викладачем;
- створити на занятті атмосферу психологічного комфорту, коли легко думається;
- указати один з шляхів до винахідництва, до застосування на практиці отриманих знань;

- показати необхідність знань, їх широту, глибину;
- сформувати інтерес до дисципліни, який потім може стати стійким.

При організації "мозкового штурму" широко використовують ігрові моменти з урахуванням вікових особливостей студентів. Можна, наприклад, обговорення проводити в формі засідання ради директорів, в якій можуть брати участь всі студенти. Вдалі відповіді повинні заохочуватись оцінками, призами тощо.

Метод фокальних об'єктів. Цей метод винайдений Ч. Вайтінгом. Об'єкт, який вдосконалюють за допомогою даного методу, називають фокальним, оскільки його ставлять у центр уваги (фокус). Суть ґрунтується на перенесенні ознак випадково вибраних об'єктів на фокальний, внаслідок чого отримують незвичні поєднання, які потім розвивають способом вільних асоціацій. Таким чином, метод дозволяє поглянути на об'єкт під незвичайним кутом.

Наприклад, якщо фокальним об'єктом є зошит, а випадковим – тигр, то отримаємо сполучення на зразок «смугастий зошит» [20].

Складання творчих завдань. Для розвитку творчого мислення, самостійності, ініціативи, кмітливості доцільно використовувати не лише завдання, запропоновані навчально – методичною літературою, а й складені студентами самостійно під контролем викладача. Науково-теоретичною основою методики складання задач є органічний взаємозв'язок процесів складання та розв'язування задач, конкретизована модель взаємозв'язку вихідних фактів, абстрактної моделі – гіпотези, теоретичних висновків та експерименту у пізнанні, що найповніше відповідає діалектиці навчально-пізнавального процесу.

Дослідницькі завдання. Серед завдань, що розвивають творчі здібності студентів, найпоширенішими є дослідницькі. Дослідницькі завдання досить часто застосовують в процесі навчальної діяльності та на її завершальному етапі. Ці завдання сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, дозволяють створювати ігрові ситуації на заняттях та після них, допомагають

краще діагностувати здібності студентів, виявляти обдарованих, які проявляють інтерес до предмету і всіляко сприяти розвитку цього інтересу.

Метод спроб і помилок. Метод спроб і помилок полягає в тому, що студент, зіштовхуючись із проблемою, шукає її розв'язання, перебираючи різноманітні варіанти, порівнює їх, пробує, помиляється, знаходить або не знаходить розв'язання. Реалізація цього методу вимагає багато часу, а помилки можуть обходитись занадто дорого. Тому метод застосовується тільки для найпростіших задач.

Методи психологічної активізації творчості дозволяють уникнути інерційності методу проб і помилок. Інерція мислення – серйозний бар'єр у пошуку нового, обмежує сферу пошуку розв'язання, асоціативні здібності, творчі можливості.

Метод фантазування. Під методом фантазування можна розуміти такий спосіб спільної діяльності студентів та викладача, коли досягається уявлення неіснуючого образу об'єкта, який функціонує і вирішує поставлену проблему, тобто є розв'язком певної проблеми, навіть якщо деякі елементи конструкції цього об'єкта невідомі. Головною умовою методу фантазування є відсутність будь-яких обмежень, правил, постулатів, логічного та критичного мислення.

Метод синектики. Цей метод у застосуванні до процесу навчання може являти собою мозкову атаку, що виконується сильними студентами. При цьому конструктивна критика допустима. Особливість методу полягає в тому, що, студенти розв'язують проблему прийомами, які ґрунтуються на різноманітних видах аналогії. Використовуючи тільки початкову інформацію, вони діють за даною замкнутою схемою, проводячи аналіз, синтез й оцінку, доки не буде знайдено найкращий з можливих розв'язків.

Використання ділових та рольових ігор та тренінгових вправ. При виборі форм та методів роботи з студентами на занятті особливу увагу необхідно звертати на застосування засобів, що активізують самого студента: ділові, рольові ігри, тренінгові вправи та інші. Використовуючи ділові, рольові

ігри та тренінгові вправи як засіб розвитку творчої активності студентів, викладач вирішує ряд завдань:

- цілеспрямовано знайомить студентів із змістом професії;
- розкриває студентам специфіку професійної діяльності;
- розвиває вміння співвіднести свої інтереси і здібності з вимогами професії;
- досягає відповідності навчальних та пізнавальних інтересів з професійними;
- формує активну позицію студентів в оволодінні професією, виховує потребу реалізувати свої інтереси в діяльності.

При цьому особливу увагу треба звертати на розвиток самостійності творчих здібностей студентів, бо через творчість найбільш повно проявляються професійні інтереси і нахили студентів. Приклад тренінгових вправ, які ми використовували у також нашому експериментальному дослідженні можна переглянути в додатках.

Використання мультимедійних засобів. Використання засобів мультимедіа дозволяє не тільки підвищити наочність навчання, а й підсилити зацікавленість студентів, що в свою чергу сприяє активізації пізнавальної діяльності, спонукує студентів до набуття нових знань. Такий допоміжний елемент є ефективним у навчанні зокрема завдяки тому, що дані технології вже давно стали частиною нашого повсякденного життя. Тому використання мультимедійних засобів широко поширене серед викладачів вищих навчальних закладів.

Застосування педагогічних програмних засобів (ППЗ) дозволяє знайти нові шляхи переходу від репродуктивного характеру навчальної діяльності до творчого дослідницького характеру. При цьому значно розширюється коло завдань, що можуть бути запропоновані студентам. Це дає можливість широко використовувати диференціацію навчання та застосовувати індивідуальний

підхід до кожного студента, що підвищує їхню самостійність у прийнятті відповідних рішень.

Метод контрольних питань. Коректна постановка проблеми або правильно й точно сформульоване питання дозволяє пошук розв'язання або відповіді зробити більш ефективним. Сутність методу полягає в тому, що студент відповідає на контрольні питання за списком. Розглядаючи свою проблему в зв'язку з цими запитаннями, він може одержати або наštтовхнутися на варіант її виконання.

Важливим і дієвим є метод коучингу, який введений як вибіркова навчальна дисципліна у здобувачів спеціальності «Соціальна робота» НАУ.

Коучинг не є методом роботи для кожного. Він підходить лише для тих, хто прагне чогось у житті, має цілі, бажання, але потребує підтримки.

Мета коучингу – шляхом організованої взаємодії коуча і клієнта досягти цілей клієнта оптимальними шляхами і в оптимальний термін.

Кожна наступна зустріч – допомагає клієнтові змінити власні дії і спосіб мислення, повірити у себе, свої сили, віднайти шляхи досягнення бажаного, коли це видається важким і нереальним, розвивати свої здібності і творчий потенціал.

При проведенні коучингу важливо дотримуватися певних принципів.

Це допоможе коучу підвищити і проявити професіоналізм, психологічно убезпечить клієнта та фахівця, створить комфортні умови для роботи.

Тімоті Голві у книзі «Робота як внутрішня гра» розробив свій революційний підхід, запропонував проривну ідею «внутрішньої гри у діловому світі».

За двадцять років роботи Голві допоміг співробітникам багатьох провідних компаній краще використовувати свій потенціал і боротися з прокрастинацією, страхом помилитися, неприйняттям змін, нудьгою і сумнівами. Він довів, що будь-яка робота, як би довго ви на ній не працювали,

може стати чудовою нагодою для розвитку, навчання, поштовхом для змін, джерелом задоволення.

Він запропонував спиратися на три головні принципи – усвідомлення, вибір та довіра, які нерозривно пов'язані між собою і приведуть до бажаного результату. Це три частини одного цілого.

Усвідомлення – ясне уявлення про поточну ситуацію. Усвідомлення – ключовий момент у коучингу. Можна сказати, що основна мета коучингу – посилення усвідомлення клієнтом своїх цілей, цінностей, своїх можливостей і альтернатив. Лише у такому випадку можливе посилення мотивації і ефективно досягнення мети.

Людина має повністю усвідомлювати свої бажання і прагнення, розуміти, де знаходиться на шляху до здійснення обраної мети.

Вибір – рух у бажаному напрямку у майбутньому.

Довіра внутрішнім можливостям – важлива ланка, що забезпечує цей рух. Кожна сторона даного трикутника доповнює та підтримує інші. Чим більше ви довіряє собі і своїм можливостям, тим легше усвідомити бажане. Чим краще усвідомлюєте, тим простіше буде визначитися з вибором.

Якщо ви зрозумієте ці принципи, заглибитися у них, то будете мати основу для нового підходу до навчання та вибору.

Сер Джон Уітмор зазначав, що головним принципом коучингу є впевненість у тому, що практично всі люди мають набагато більше здібностей, ніж виявляють у своєму повсякденному житті.

Сьогодні у нашому суспільстві виникла нагальна потреба в творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах. Тому перед викладачем стоїть завдання не повідомити матеріал і перевірити знання, а виявити досвід студентів щодо викладеної інформації. Студенти співпрацюють у діалозі з викладачем, висловлюють свої думки, діляться інформацією, обговорюють те, що пропонують одногрупники, відбирають під керівництвом викладача той матеріал, що закріплений науковими знаннями.

Найголовніше завдання викладача в будь-якій ситуації - створити в групі творчу атмосферу, більше того, педагог повинен розуміти психологічну сутність цього процесу. Це насамперед не насильне навчання, а заохочення до пізнання, повага інтелектуальної сили студента.

Педагогічний колектив має переслідувати головну мету – відродження національної еліти, забезпечення найсприятливіших умов для навчання студентів і розвитку їх творчих здібностей. Тому основною концептуальною метою в роботі викладача є орієнтація на особистість, на формування і розвиток її творчої і пізнавальної активності.

Висновки до другого розділу. Емпіричне дослідження проводилось в декілька етапів з використанням анкет та тестувань для дослідження впливу творчих завдань та тренінгових вправ на розвиток творчих здібностей майбутніх соціальних працівників.

Ми використали 4 фактори, які формують розвиток творчих здібностей людини. У ході нашого дослідження ми використовували тест Гілфорда для діагностики творчого мислення та креативності. Чотири фактори, що знаходяться нижче, були ключовими елементами для визначення рівня розвитку творчих здібностей студентів:

1. Когнітивно-пізнавальний
2. Мотиваційно-ціннісний
3. Емоційно-вольовий
4. Діяльнісно-творчий

В ході емпіричного дослідження, заняття в експериментальній групі проводились з елементами коучингу, нейролінгвістики та різних тренінгових вправ. Результат нашого дослідження показав, що зріст розвитку творчих здібностей у експериментальної групи в порівнянні з контрольною був очевидним. Показники експериментальної групи після проведення творчих завдань з елементами коучингу, нейролінгвістики та тренінгових вправ:

1. Когнітивно-пізнавальний – високий рівень зріс з 9% (1 людина) до 58% (7 осіб).
2. Мотиваційно-ціннісний - високий рівень зріс з 9% (1 людина) до 33% (4 особи).
3. Емоційно-вольовий - високий рівень піднявся до 58%.
4. Діяльнісно-творчий - високий рівень зріс з 9% (1 людина) до 66% (8 осіб).

Ми досягли актуалізації творчих здібностей в ході нашого емпіричного дослідження завдяки впровадженню в освітню програму занять з коучингу та нейролінгвістики, а також проходженню тренінгових вправ в процесі занять.

Таким чином, можна стверджувати, що дослідження дали нам підстави для розробки певних рекомендацій до удосконалення освітньої програми навчання майбутніх соціальних працівників у контексті розвитку творчих здібностей:

- Завдання та діяльність студентів слід планувати таким чином, щоб процес навчання був направлений на різні рівні розумової діяльності. Важливо спонукати до формування не тільки мислення, але й розвивати передові навички мислення.
- Рекомендуємо додавати до традиційних занять тренінгові вправи, що направлені на самоідентифікацію майбутніх соціальних працівників. Приклади таких вправ надаємо в додатку Б.
- Використання в заняттях наступних методів може покращити формування та розвиток творчих здібностей студентів: метод спроб і помилок, метод синектики, метод фантазування, ділові та рольових ігри.
- Коучинг як вибіркова дисципліна допомагає клієнтові змінити власні дії і спосіб мислення, повірити у себе, свої сили, віднайти шляхи досягнення бажаного, коли це видається важким і нереальним, розвивати свої здібності і творчий потенціал.

ВИСНОВКИ

Для досягнення висунутої у нашому дослідженні мети та реалізації поставлених завдань, а також перевірки висунутої гіпотези було проведене теоретико-емпіричне дослідження. За його результатами можна констатувати наступне:

1. Теоретичний аналіз поняття «творчі здібності» та решти дотичних понять дав нам розуміння всіх переваг розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників. Опрацьовані наукові дослідження хоч і різняться своїми підходами, але все ж наполягають на тому, що творчість люди є багатогранним явищем, а творчі здібності можна не тільки розвивати, а ще й формувати.

Маємо відмітити, що розвиток творчих здібностей є майже неможливим без прогресу у творчому потенціалі. Цей елемент формування творчих здібностей мотивує нас на пошуки та власне формування майбутніх новаторських ідей, які в подальшому змінюватимуть життя людини та її оточення (хоча б в деталях, але це залежить від масштабності ідеї людини).

Багато науковців у своїх роботах ототожнюють творчі здібності та поняття «креативність». Останнє згадане поняття пояснюють як появи чутливості в адресу певної проблеми, відчуття дефіциту чи нерівнозначності набутих знань, конкретизації проблеми та пошук можливих шляхів її вирішення. В результаті проведеного дослідження ми притримуємось думки, що креативність все не є синонімом творчих здібностей, але даний елемент можна вважати за повноцінну частину структури творчих здібностей, яка має визначальний вплив на їх формування.

Проаналізувавши наукові підходи, ми дійшли висновку, що розвиток творчих здібностей зацікавив багатьох дослідників своєю багатогранністю та розмахом для нових, обґрунтованих теорій. Звісно, ні одну теорію ми не

можемо вважати абсолютно правильною, проте в своєму емпіричному дослідженні ми віддали перевагу тесту Гілфорда.

2. Емпіричне дослідження підтвердило, що після актуалізації творчих здібностей майбутніх соціальних працівників всі показники розвитку творчих здібностей покращились.

Тому ми можемо стверджувати, що відповідно до тих компонентів творчих здібностей, які ми досліджували, розвиток творчих здібностей та творчий потенціал, направлений на успішне професійне майбутнє, зріс у порівнянні з початковими результатами дослідження.

Подальший розвиток творчих здібностей у майбутніх соціальних працівників тільки більше спонукатиме їх до самовизначення як особистості та фахівця, а також підготує майбутнього фахівця до нестандартних ситуацій на подальшому професійному шляху.

Отже, в результаті проведення дослідження, зріст розвитку творчих здібностей у експериментальної групи в порівнянні з контрольною був очевидним. Показники експериментальної групи після проведення творчих завдань та тренінгових вправ:

1. Когнітивно-пізнавальний – високий рівень зріс до 58% (7 осіб).
2. Мотиваційно-ціннісний - високий рівень зріс 33% (4 особи).
3. Емоційно-вольовий - високий рівень піднявся до 58%.
4. Діяльнісно-творчий - до 66% (8 осіб).

Розроблені рекомендації щодо удосконалення освітньої програми навчання майбутніх соціальних працівників в основі яких лежить актуалізація процесу розвитку творчих здібностей.

Швидкість і якість формування в майбутніх соціальних працівників творчих здібностей багато в чому залежить від розуміння ними як результату своєї діяльності, так і засобів, за допомогою яких цей результат був отриманий. Ми пропонуємо декілька методів, які можливо поєднувати з традиційними заняттями у вищому навчальному закладі:

- Метод творчих проєктів (метод проєктування) – перевага цього методу у поступовому залученні студентів до самостійної практичної діяльності, в процесі якої в них з’являється прагнення до пошуку нових шляхів вирішення завдань, створення нового і кращого методу роботи, формується уявлення про своє професійне майбутнє та виокремлюються мотиви вибору професії.
- Метод проблемного викладу - перед студентами висуваються вузлові проблеми і питання. До яких відносять ті, на які студенти не можуть відповісти відразу: для цього у них не вистачає якихось відомостей, певної інформації. Даний метод допомагає студентам навчитись бачити ширше, ніж в межах своїх знань. Під час вирішення конкретної задачі студент швидше буде керуватись власним досвідом та глибиною фантазії, що власне і веде до розвитку творчих здібностей.
- Метод «мозкового штурму» - активізує мислення студентів, привертає увагу до конкретної проблеми, дозволяє створити на занятті атмосферу психологічного комфорту, вказує один з шляхів до винахідництва, до застосування на практиці отриманих знань.

Також, цікавими методами є такі:

- Метод спроб і помилок;
- Метод синектики;
- Метод фантазування;
- Використання ділових та рольових ігор та тренінгових вправ.

Коучинг як вибіркова дисципліна допомагає клієнтові змінити власні дії і спосіб мислення, повірити у себе, свої сили, віднайти шляхи досягнення бажаного, коли це видається важким і нереальним, розвивати свої здібності і творчий потенціал.

Наразі у нашому суспільстві як ніколи є актуальною нагальна потреба в творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених фахівцях. Дана робота є не просто дослідницьким завданням, а й питанням

майбутнього. Студенти, що бажають стати соціальними працівниками на початку свого шляху є лише дітьми. Завдання вищого навчального закладу виховати майбутніх фахівців соціальної роботи, які зможуть не тільки видавати теорію, а й вміло використовувати її на практиці, керуючись творчими здібностями та власним потенціалом.

Тому на нашу думку, найголовнішим завданням викладача в будь-якій ситуації - створити в групі творчу атмосферу, більше того, педагог повинен розуміти психологічну сутність цього процесу. Це насамперед не насильне навчання і інерційний виклад теорії, а заохочення до пізнання, повага інтелектуальної сили студента та його власних можливостей. Тому орієнтація на студента як на частинку нинішнього й майбутнього суспільства може стати рушійною силою в розвитку не тільки самого студента, а й професії соціального працівника в цілому.

Таким чином, результати нашого дослідження дають нам право стверджувати, що **актуалізація творчих здібностей впливає на якість професійної освіти майбутніх соціальних працівників, а саме покращує її.**

ЗМІСТ

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2628-III від 11.07.2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
3. Закон України «Про загальну середню освіту» № 651-XIV від 13.05.1999 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
4. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» № 848-VIII від 26.11.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
5. Закон України «Про науково-технічну інформацію» N 3322-XII від 25.06.1993 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>
6. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Закон України «Про позашкільну освіту» № 1841-III від 22.06.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
8. Закон України «Про професійно-технічну освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>
9. Адлер А. Зрозуміти природу людини. / пер. з нім. Е.А. Ципін. Львів: Академічний проєкт, 1997. 256 с. (Б-ка зарубіжної психології)
10. Альтшуллер Г. С. Творчість як точна наука: теорія вирішення винахідницьких завдань. К.: Рад. Радіо, 1979. 175 с. (Кібернетика)
11. Ананьєв, Б.Г. Вибрані психологічні праці; у 2 т. / Б.Г. Ананьєв. - К.: Педагогіка, 1990. - Т. 1. - 159 с.
12. Андреев В.І. (2000). Педагогіка: навчальний курс для творчого саморозвитку. Київ: Центр інноваційних технологій
13. Арістотель. Твори: в 4 т. / пер. з давньогрец. Б. А. Фохта. Київ: Думка, 1976-. - Т. 2: Друга аналітика. 1978, 678 с.

14. Артемова О.І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів: Автореф. дис... канд. пед. наук. — Одеса, 2001.-21 с.
15. Ашеро́в, А.Т. & Логві́ненко, В.Г. (2005). Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Харків : УПА
16. Барко В.І., Панок В.Г. Креативність та її діагностика: / Тести // Обдарована дитина. – 2001. – № 6. – С. 21 – 24
17. Бекон Ф. В. Новий Органон/пер. С. Красильників; ред. та вступ. стаття Г. Тиманського. Київ, 1935, 384 с.
18. Бескова І. А. Як можливе творче мислення? : монографія. К.: Інститут філософії РАН, 1993. 198 с.
19. Богоявленська Д.Б. Про предмет і метод дослідження творчих здібностей / Д.Б. Богоявленська // Психологічний журнал. – 1995. – № 5. – С. 125 – 132
20. Боно Е. Народження нової ідеї: книга про нешаблонне мислення / пер. з англ.; за заг. ред. О. К. Тихомирова. Дніпро: Прогрес, 1976. 142 с.
21. Бражнич, О.Г. (2001). Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи. (Дис. ...канд. пед. наук), Кривий Ріг.
22. Варламова, Є. П. Психологія творчої унікальності/Є. П. Варламова, З. Ю. Степанов. – К.: Інститут психології, 2002. – 256 с.
23. Вікова психологія / За ред. Костюка Г.О. - К.: Радянська школа, 1976.- с.387
24. Гаврутенко, Л.А.(2014). Організаційно-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх спеціалістів економічного профілю у ВНЗ I–II рівня акредитації. Вісник Національного авіаційного університету. Київ, 5, 36–40
25. Гілфорд Дж. Три сторони інтелекту. Психологія мислення: статті / під. ред. А. М. Матюшкіна. Київ.: Дніпро, 1965. С. 433-456.
26. Декарт Р. Міркування про метод. Вибрані твори/ред. та вступ стаття В. В. Соколова. Київ: Політвидання, 1950. 257–317 с.

27. Деревянко Т.М. Психотренінгові технології розвитку креативного мислення / Т.М. Деревянко // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы № 3(165). Серыя 3: Філалогія. Педагагіка. Псіхалогія / ред. Комар Т.В. – Гродна: Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы», 2013. – С. 149-154.
28. Драгіева Л.В. Діагностика сформаваності творчага патэнцыялу майбутніх выкладчів технологій / Л. В. Драгіева // Теорія і практыка ввядзення кампетентнага падходу у падготовці вчытэліў технологій в умовах еўроінтэграцыйных змін : зб. навуц. пр. за мат. навуц.- практ. канф. – Ізмаіл : РВВ ІДГУ, 2016. – С. 26-32
29. Єрмолаева - Томіна Л.Б. Проблема развітку творчых здібнастэй дзіцей (за матэрыяламі зарубіжных даследавань) // Пытаньня псіхалогіі.-1975.-№5.- С.166-175.
30. Житнік, Н.В. (2001). Арганізацыйна-педагагічныя умовы падготовки бакалаврў эканомікі у коледжы II рівня акрэдытацыі. (Дис. ...канд. пед. навуц), Крывы Ріг
31. Філасофскі слоўнік. - К. : Думка., 1997. - 576 с.
32. Занюк С.С. Формуваньня мотывацыі дасягненьня у падліткіў в процэсі псіхалогічнага трэнінгу / С.С. Занюк // “Проблемы загалёнай та педагагічнай псіхалогіі”. Збірнік навуковых праць Ін-ту псіхалогіі імені Г.С. Костюка АПН Украіны: Т. 1, ч. 1. – К.: Любіць Украіну. – 1999. – С. 34 – 37 .
33. Зубко, А.М.(2002). Арганізацыйна-педагагічныя умовы удасконаленьня навчальнага процэсу в сістэмі пдвішченьня кваліфікацыі педагагічных кадрў. (Авторэф. дис. ...канд. пед. навуц), Кіў
34. Карпічев, В. С. (2004). Арганізацыя і самоарганізацыя сацыяльных сістэм: слоўнік. Харків: Выдавніцтва Промінь
35. Коваленко Т. Развіток творчых здібнастэй малодшых школярў. - Рэжым доступу: <http://www.bdpu.org/main/statti/kovalenko.doc>.

36. Лук А. Н. Мислення та творчість. Київ.: Політвидав, 1970. 144 с. (філософ. б-чка для юнацтва)
37. Маслоу А. Мотивація та особистість / пер. з англ. А. М. Татлибаєва. 2-ге вид. Львів.: Євразія, 1999 (2001). 478 с.
38. Моляко, В.О. Психологічна теорія творчості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. - 2004. - № 6. - С. 2-9
39. Мясищев, В. Н. Структура особистості та відносин людини до дійсності / В. М. Мясищев // Доповіді на нараді з питань психології особистості. - К., Політпростір, 1956. - З. 13-14.
40. Овсянецька, Л. Творчий потенціал людини : соціально-психологічна парадигма / Л. Овсянецька // Соціальна психологія. - 2004. - № 2 (4). - С.140-145.
41. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посіб. (1993). Київ : ІСДО
42. Петрановська Л.В. Творчості можна навчити. - Режим доступу: <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200101203>
43. Пономарьов Я. А. Психологія творчості. Київ.: Наука, 1976. 304 с.
44. Професійна майстерність працівників соціальних служб. – К., 1999. –238 с.
45. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / авт. кол., наук. керівник В. О. Моляко. К. : Педагогічна думка, 2008. 208 с.
46. Рубінштейн С. Л. Проблеми здібностей та питання психологічної теорії / С. Л. Рубінштейн // Питання психології. - 1960. - № 3. - С. 3-15.
47. Розіна, І.В. Особливості розвитку креативних форм мислення в підлітковому віці: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / І.В. Розіна ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. — О., 2009. — 21 с. — укр.
48. Сорокін Б. Ф. Філософія та психологія творчості: наук.-метод. посібник для аспірантів та молодих викладачів. Тернопіль, 2000. 100 с.

49. Степанов, С. С. Популярна психологічна енциклопедія/С. С. Степанов. – К.: Простір, 2005. – 458 с.
50. Стернберг Р., Григоренко Є. Інвестиційна теорія креативності. Психологічний журнал. Т. 19, № 2. 1998. С. 144-160
51. Фетіскін, Н. П. Самооцінка творчого потенціалу особистості / Н. П. Фетіскін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов // Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості та малих груп. – К., 2002. – С. 65-67.
52. Фрейд З. Введення у психоаналіз: лекції 1-15 / пер. з нім. Г. В. Баришнікова; літер. редакція Є. Є. Соколової та Т. В. Родіонова. К.: Наука, 1989. 190 с.
53. Цапок В. А. Творчість: филос. аспект проблеми. Кишинів : Молд. держ. ін-т творчості, 1989. 148 с.130
54. Чижевський, Б. Г. (1996). Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. (Дис. ...канд.. пед. наук), Київ
55. Шумілін А. Т. Проблеми теорії творчості. Львів: Вища школа, 1989. 143 с.
56. Яценко Л.В. Природа творчої діяльності. Філософсько-методологічний аналіз: дис. докт. філ. наук/Л.В. Яценко - К., 1987. - 354 с.
57. Ящук С. Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі проектнотехнологічної діяльності учнів / С. Ящук // Рідна школа. –2004 – № 1. – С. 9 – 12
58. Mednich S. A. The associative basis of the creative process. Psychol. Rev. 1969. N 2. – P. 220–232

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест "Діагностика творчого потенціалу та креативності"

Складовими творчого потенціалу є допитливість, упевненість у собі, сталість, зорова й слухова пам'ять, прагнення до незалежності, здатність абстрагуватися й зосереджуватися. Саме ці показники і діагностуються у тесті.

Методика визначення рівня творчого потенціалу та креативності містить 18 питань. Оберіть один з варіантів відповідей та поставте бали за схемою: відповідь «а» - 3 бали, «б» - 1, «в» - 2 бали.

У тесті необхідно позначити найбільш прийнятні для Вас варіанти відповідей.

1. Чи вважаєте ви, що навколишній світ можна покращити?
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) так, але тільки у деякий випадках.
2. Чи думаєте ви, що самі зможете брати участь у значних змінах навколишнього світу?
 - а) так, у більшості випадків;
 - б) ні;
 - в) так, у деяких випадках.
3. Чи вважаєте ви, що деякі з ваших ідей принесуть значний прогрес у тій сфері діяльності, яку ви оберете?
 - а) так;
 - б) звідки у мене можуть бути такі ідеї?
 - в) можливо, мої ідеї принесуть не надто значний прогрес, але деякий успіх можливий.
4. Чи вважаєте ви, що в майбутньому будете грати настільки важливу роль, що зможете у навколишньому світі щось принципово змінити?
 - а) так, напевно;

- б) дуже мало ймовірно;
 - в) може бути.
5. Коли ви вирішуєте щось зробити, чи впевнені в тому, що справа вийде?
- а) звичайно;
 - б) часто охоплюють сумніви;
 - в) частіше впевнений, ніж невпевнений.
6. Чи виникає у вас бажання зайнятися справою, у якій ви на даний момент некомпетентні і абсолютно її не знаєте?
- а) так, невідоме мене приваблює;
 - б) ні;
 - в) все залежить від самої справи й обставин.
7. Якщо ви займаєтеся незнайомою справою, чи буде у вас бажання домогтися досконалості?
- а) так;
 - б) що вийде, те й добре;
 - в) якщо це не дуже важко, то так.
8. Якщо справа, яку ви не знаєте, вам подобається, чи хочете ви дізнатись про неї усе?
- а) так;
 - б) ні, треба вчитися найбільш важливому;
 - в) ні, я тільки задовольню свою цікавість.
9. Коли ви зазнаєте невдачі, то:
- а) якийсь час наполягаєте, навіть всупереч здоровому глузду;
 - б) відразу махнете рукою на справу, як тільки зрозумієте її нереальність;
 - в) продовжуєте робити свою справу, поки здоровий глузд не покаже непереборність перешкод.
10. Професію потрібно обирати, виходячи з:
- а) своїх можливостей і перспектив для себе;
 - б) стабільності, значимості, потрібності професії;

в) престижу й переваг, які вона забезпечить.

11. Подорожуючи, чи могли б ви легко орієнтуватися на маршруті, по якому вже пройшли?

а) так;

б) ні;

в) якщо місце сподобалося й запам'яталося, то так.

12. Чи можете ви згадати відразу ж після бесіди все, про що говорилось?

а) так;

б) ні;

в) згадаю все, що мені цікаво.

13. Коли ви чуєте слово незнайомою мовою, чи можете ви повторити його по складам без помилок, навіть не знаючи його значення?

а) так;

б) ні;

в) повторю, але не зовсім правильно.

14. У вільний час ви волієте:

а) залишатися наодинці, помізкувати;

б) перебувати в компанії;

в) мені байдуже, чи буду я один або в компанії.

15. Ви займаєтеся якоюсь справою. Ви вирішуєте припинити її тільки коли:

а) справа закінчена і, як вам здається, виконана відмінно;

б) ви більш-менш задоволені зробленими;

в) справа здається зробленою, хоча можна зробити краще. Але навіщо?

16. Коли ви на самоті, ви:

а) любите мріяти про якісь речі, можливо, й абстрактних;

б) за всяку ціну намагаєтеся знайти собі конкретне заняття;

в) іноді любите помріяти, але про речі, які пов'язані з вашими справами.

17. Коли якась ідея захоплює вас, то ви станете думати про неї:

а) незалежно від того, де й з ким ви перебуваєте;

- б) тільки наодинці;
- в) тільки там, де є тиша.

18. Коли ви відстоюєте якусь ідею, ви:

- а) можете відмовитися від її, якщо аргументи опонентів здадуться вам переконливими;
- б) залишитеся при своїй думці, які б аргументи не висувалися;
- в) зміните свою думку, якщо опір виявиться занадто сильним.

Ключ до тесту "Діагностика творчого потенціалу та креативності"

Додайте бали за наступною схемою:

Відповідь «а» - 3 бали, «б» - 1, «в» - 2 бали.

Інтерпретація результатів тесту

48 і більше балів - у вас закладено значний творчий потенціал, що надає вам багатий вибір творчих можливостей. Якщо ви на ділі зможете застосувати ваші здібності, то вам доступні найрізноманітніші форми творчості.

19 - 47 балів - у вас є якості, які дозволяють вам творити, але є й бар'єри. Найнебезпечніший бар'єр - страх, особливо для людей, орієнтованих на обов'язковий успіх. Острах невдачі сковує уяву - основу творчості. Страх може бути й соціальним, страхом суспільного осуду. Будь-яка нова ідея проходить через етап несподіванки, подиву, невизнання, осуду навколишніми. Острах осуду за нове та незвичне для інших, а також здивовані погляди, сковують творчу активність, знищують творчу особистість.

18 балів – Ваш страх сковує розум і ви не осмілюєтесь творити нове.

Тренінгові вправи для розвитку творчих здібностей майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки

Вправа «Оповідання із заголовків» (Автор Е. де Боно)

Мета: розвиток дивергентного мислення у студентів.

Інструкція: Візьміть газету або журнал. Продивіться заголовки. Це завдання треба виконати, використовуючи всього один випуск. Ваше завдання полягає в тому, щоб скласти разом якомога більше заголовків, щоб вийшло оповідання або стаття. Ця розповідь повинна мати смисл. Якщо вам доведеться доповнювати пропуски придуманими словами, то ваша розповідь не вдалася. Зверніть увагу на те, скільки таким чином заголовків ви можете скласти разом. Чим більше заголовків, тим довше оповідання, тим більшого успіху ви досягли.

Вирізавши заголовки, ви можете скласти з них різноманітні комбінації. У вас можуть вийти не схожі розповіді. Ви можете виконати варіанти, взявши картинку (фото) з газети й підібрати до неї заголовок. Це може бути будь-який заголовок, окрім «оригінального» (того, що дійсно відповідає картинці).

Ваша комбінація може бути як серйозною, так і гумористичною.

Ви можете зібрати серію картинок і заголовків, а потім спробувати скласти з них різні комбінації. Під час цієї вправи тренуються сприйняття, увага та здатність знаходити альтернативу.

Вправа «Джерела та пішаки»

Річард де Чармс ввів поняття джерела й пішака. Джерело – людина, яка відчуває, що сама є причиною своєї власної активності. Пішак – людина, яка відчуває, що її діяльність зумовлена активністю когось стороннього. Кожна людина в різні моменти життя буває і джерелом, і пішаком.

Інструкція: пригадайте, чи були у вашому житті моменти, коли ви відчували себе пішаком? А джерелом? Як ми можемо посилити своє відчуття джерела?

Спробуйте розглянути різні сфери: у роботі, у спілкуванні, у ставленні до власного тіла та його потреб, у плануванні майбутнього. Візьміть відповідальність за те, що ви реально можете змінити і що повністю залежить від вас. Що це буде? Поділіться «секретом».

Вправа «Поговоримо малюнками»

Інструкція: Завдання кожного з вас - спробувати на папері щось на тему «Професія соціального працівника - це». Ви починаєте малюнок протягом 5 секунд і далі передаєте сусідові ліворуч, одержуєте інший аркуш і продовжуєте чужий малюнок тощо, доки ваша робота не повернеться до вас. Подумайте, яку ідею ви хочете донести, і щоб саме її було продовжено вашими одногрупниками. Бажано, щоб малюнки вийшли не лише яскравими, але й концептуальними, несхожими.

Обговорення: Чи задоволені ви результатом? Вас зрозуміли? Оцініть ваш внесок в інші малюнки (за бальною системою).

Вправа «Досвід моїх помилок»

Мета: рефлексія власних помилок, опанування навичок успішної поведінки та конструктивного подолання проблемних ситуацій у соціальній діяльності.

Інструкція: «А зараз пригадайте, будь ласка, власні помилки, які ви коли-небудь робили у процесі професійної підготовки, наприклад під час проходження практики. Намагайтеся бути відвертими з самим собою.

Розділіть аркуш паперу на чотири вертикальні колонки та напишіть у першій з них «мої помилки». Запишіть там власні помилки, які вам зараз спадають на думку.

Напишіть у другій колонці «можливі виходи із ситуації» та запишіть, яким чином можна було подолати цю ситуацію інакше, тобто які варіанти її розв'язання є більш конструктивними.

А у третій колонці, яка буде називатись «чим корисно помилятися?» ви можете записати, який корисний досвід ви отримали з власних помилок, чому навчилися, які якості в собі розвинули і т.д.

І у четвертій колонці зробіть підзаголовок «на майбутнє» - та запишіть власні рекомендації собі - що слід робити, щоб не помилятися, яким чином приймати вірне рішення у подібних ситуаціях.

На виконання цього завдання вам надається 20 хвилин.

Очікуваний результат: відбувається виконання вправи, учасники пригадують власні помилки та аналізують їх.

Висновок: Отже, зараз ви мали можливість проаналізувати власні помилки та зрозуміли, що кожна помилка дає для вас певну користь, а саме надзвичайно важливим є той досвід, який ви отримуєте в результаті аналізу власних помилок.

Час виконання - 60 хвилин.

Вправа «Бути соціальним працівником»

Кожен учасник тренінгу (по колу) повинен висловитися спочатку: «Соціальним працівником бути добре, тому що...». Наступний рух по колу: «Соціальним працівником бути погано, тому що...».

Обмін враженнями учасників про свої очікування від професії, очікування від інших, шляхи подолання труднощів професії.

Вправа «Портрет»

Учасникам тренінгу пропонується скласти розповідь, казкову історію (притчу, зобразити метафору, намалювати малюнок тощо) про свій ріст у процесі професійної підготовки. На підготовку дається 10 хвилин, після чого кожен зачитує свою доповідь.

Обговорення: Які слабкі і сильні сторони виявлено? Які якості соціального працівника є визначальними для його професії? Змоделуйте портрет ідеального соціального працівника.

Вправа «Реалізація наших вмінь»

Хід виконання: Кожний з учасників згадує і називає якесь практичне вміння, яким він володіє, після цього решта учасників пропонують можливі варіанти застосування цих вмінь. Вправа виконується по колу.

Мета: навчити генерувати ідеї про можливі варіанти практичного застосування ресурсів, якими володіють студенти, сприяє підвищенню самооцінки, а також підвищує мотивацію до вироблення нових умінь.

Обговорення: Учасники обмінюються своїми важеннями про роботу, а також про те, якими новими вміннями вони захотіли оволодіти під час виконання завдання.

Вправа «Листівки»

Хід виконання: Студентам, об'єднаним в команди по 4-5 чоловік, потрібно придумати і намалювати вітальні листівки до різних приємних подій у житті, наприклад, народження дитини, публікація книги чи статті, отримання диплому, перший робочий день в садочку, результати практики.

Кожна команда обирає собі три події або пропонує свої. Час виконання завдання – 12-15 хв. Потім проводиться виставка-презентація створених листівок, включаючи вербальний компонент.

Мета: тренування навичок командної творчої роботи, а також публічної презентації її результатів.

Обговорення: Які варіанти листівок є найбільш творчими, з чи це пов'язано? Які вміння розвиваються в цій вправі?

Вправа «Творче життя»

Хід виконання: учасники об'єднуються в підгрупи по 5-6 чоловік та отримують завдання: сформулювати перелік рекомендацій, які дадуть можливість удосконалити свій рівень діяльності соціального працівника до

творчого і записати їх на дошці (а потім кожен собі на аркушах паперу). Сформульовані рекомендації повинні бути такими, щоб їх можна було втілити в життя.

Мета: Перенесення вивчення проблем творчості у соціальній роботі з площини спеціально змодельованих ситуацій у сферу повсякденних життєвих реалій.

Обговорення: Навіщо розвивати творчий потенціал? Що він дає у реальному житті?

Вправа «Ім'я – професійні якості»

Кожний учасників на кожному з перших чотирьох букв імені повинен назвати професійну рису свого характеру.

Вправа «Малюнок власного професійного Я»

Використовуючи різноманітні засоби зображення, кожному з учасників необхідно намалювати власний професійний образ в алегоричній формі. Анонімні малюнки розкладаються у середині кола, кожен з них обговорюються в групі: що за людина зображена, які особистісні та професійні риси вона має.

Виконання цієї вправи дозволяє розширити уявлення кожного учасника групи щодо власного професійного Я, надає можливість подивитись на себе з іншого незвичного боку, з боку оточуючих людей, почути їх оцінки та міркування.

Вправа «Комісійний магазин»

Учасники працюють в парах та мають можливість придбати ті чи інші професійні якості, яких, на їх думку, їм не вистачає. При цьому «нову» якість або властивість можна обміняти на власну непотрібну, якої хотілося б позбутися.

Вправа сприяє поглибленню процесів саморозкриття власного професійного Я, формуванню навичок самоаналізу, саморозуміння та самокритики.

Вправа «Життєві ситуації»

Мета: можливість побачити життєві ситуації, проаналізувати їх і розглянути очима інших людей та виробити власний шлях виходу із запропонованих ситуацій.

Хід виконання: Учасники об'єднуються у 2 підгрупи. Тренер пропонує кожній підгрупі одну картку з проблемною ситуацією. На обговорення у групах відводиться 3 хвилини. Тоді відбувається колективне представлення рішення проблеми.

Вправа «Творче життя»

Мета: узагальнити уявлення учасників про свої творчі здібності і знайти свій творчий початок.

Час: 7-15 хвилин

Матеріали: папір, ручки.

Процедура: Учасники об'єднуються в групи по 5-6 чоловік, отримують завдання: Сформувати перелік рекомендацій, які дозволять «зробити більш творчим власне життя», і записати їх. Сформовані рекомендації повинні бути реальними, такими, які легко можна втілити в життя всіма учасниками або хоча б більшістю з них (тобто не мати на увазі наявність яких-небудь особливих здібностей, занадто великих матеріальних витрат і т.п.).

Обговорення в групі: розібрати всі варіанти.

Приклад:

1. Регулярно виконувати фізичні вправи.
2. Оволодіти технікою медитації та релаксації.
3. Ведіть щоденник, пишіть розповіді, вірші, пісні записуйте розумні думки.
4. Розширюйте кругозір своїх інтересів та ін.

Вправа «Візуалізація»

Інструкція: Повісьте у себе вдома або в кабінеті аркуш ватману (магнітну дошку), фіксуючи на них всі свої маленькі перемоги (у навчанні, у роботі, в особистому житті).

Кожне досягнення відзначайте намальованим сонечком, смайликом, квіточкою – будь-чим, лише б малюнок приносив вам радість. На магнітну дошку ліпіть яскраві фішки. Щовечора відзначайте про себе, скільки маленьких, але корисних кроків для власного самовдосконалення ви сьогодні зробили.

Вправа «Реклама».

Інструкція: Для підтвердження того, що наша професія, одна з найважливіших, кращих, необхідних – кожній команді протягом хвилини потрібно придумати слоган або девіз (одну-дві фрази), щоб похвалити професію, себе, команду до якої ви належите, і всіх присутніх.

Вправа «Географічна карта»

Завдання: зобразити на папері об'єкти «Країни творчості» і скласти географічну карту: Храм Логіки; Ліс чомучок; Долина здібностей; Замок Фантазії; Гори Можливостей; Рівнина Спілкування.

Висновок: Всі об'єкти не даремно опинилися в «Країні творчості», оскільки найважливішими характеристиками творчої особистості вважають: розвиток логічного мислення, швидкість і точність виконання розумових операцій; прояв високої пізнавальної активності; творче виконання завдань; вміння придумувати оригінальні рішення у звичайних ситуаціях; багатство словникового запасу, швидкість і оригінальність вербальних асоціацій; ранній прояв здібностей: математичних, конструктивно-технічних, художніх, музичних, літературних та ін.

Вправа «Творча особистість соціального працівника»

Інструкція: Я пропоную розділитися на 3-4 групи (учасники діляться на три-чотири підгрупи). Підгрупам пропонується на пелюстках «ромашки» скласти портрет творчої особистості соціального працівника. Результатом вашої роботи повинен стати список якостей, які є, на вашу думку, невід'ємною характеристикою соціального працівника. Наступна підгрупи відповідає на питання:

- З чим у списку попередньої підгрупи ви згодні?
- Що ви додасте до цього списку?

Підсумком групової дискусії повинен стати список якостей творчої особистості, що задовольняє всіх учасників, виділення трьох найбільш значущих якостей.

Вправа «Оголошення»

Інструкція: Протягом 5 хвилин кожна підгрупа повинна скласти оголошення про свої послуги, яке відображало б професійну унікальність і включало щось таке, чого не може запропонувати інший фахівець. Потім це оголошення зачитується перед усіма. Ми можемо задавати будь-які питання за змістом оголошення, для того щоб упевнитися, чи дійсно варто скористатися даною послугою.

Роботи студентів експериментальної групи, виконані в процесі дослідження на заняттях з елементами коучингу

